

Nr 47

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation m. m. jämte i ämnet väckta motioner.

Genom en den 15 april 1966 dagtecknad proposition, nr 73, vilken hänvisats till lagutskott och behandlats av tredje lagutskottet, har Kungl. Maj:t, under åberopande av propositionen bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll, föreslagit riksdagen att antaga vid propositionen fogade förslag till

- 1) lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation, och
- 2) lag om ändring i byggnadslagen den 30 juni 1947 (nr 385).

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås ändringar i 1917 års lag om expropriation i syfte bl. a. att effektivisera expropriationsförfarandet. I fråga om den tidpunkt vid vilken rättegång i expropriationsmål tidigast kan inledas föreslås sådan lagändring, att domstolsförfarandet på initiativ av den exproprierande skall kunna påbörjas redan innan Kungl. Maj:t avgjort frågan om expropriationstillstånd. Åtskilliga ändringar föreslås i bestämmelserna om förhandstillträde och om ersättning med anledning av sådant tillträde. Bl. a. föreslås att domstol skall kunna besluta om förskott på expropriationsersättningen inte bara, såsom nu är fallet, i samband med förordnande om förhandstillträde utan också annars, när expropriationsobjektet tagits i besittning av den exproprierande. Under processens fortgång skall domstolen vidare, allteftersom ytterligare klarhet vinnas i ersättningsfrågorna, kunna meddela nya beslut om förskott. Bestämmelserna om hur förskott skall beräknas föreslås skola förenklas i flera avseenden. Vidare föreslås, att tidsfristen för betalning av expropriationsersättning skall förkortas för det fall att förhandstillträde ägt rum. I nära anknytning till dessa förslag står ett annat förslag, som innebär att fastighetsägare och andra sakägare får befogenhet att själva ta initiativ till rättegång i expropriationsmål, när egendomen redan tillträtts av den exproprierande. — En väsentlig nyhet är att fastighet, som skall avstås genom expropriation, i vissa fall skall kunna få tas i anspråk med äganderätt redan innan ersättningsfrågorna blivit slutligt avgjorda (s. k. kvalificerat förhandstillträde). — Vad gäller rättegångskostnaderna vid expropriation före-

slås sådan lagändring, att fastighetsägares och andra sakägares rätt till ersättning för egna kostnader i högre rätt för det fall att de själva fullföljt talan dit blir beroende på den utgång målet får i den högre rätten. — Slutligen föreslås, att kommuner och kommunalförbund — i likhet med vad som f. n. gäller beträffande kronan — skall vara befriade från skyldighet att ställa säkerhet enligt expropriationslagen.

Av innehållet i propositionen redovisar utskottet här nedan endast vad departementschefen uttalat under de olika avsnitten. I övrigt hänvisas till propositionen.

Lagförslagen

Förslag

till

Lag

angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189)

om expropriation

Härigenom förordnas *dels* att rubriken närmast före 37 § lagen den 12 maj 1917 om expropriation skall utgå, *dels* att 5, 21, 22, 25, 27, 32, 36—40, 48—50, 52—54, 58, 60—62, 67, 68, 74 och 101 §§ lagen¹ skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives, *dels* att i lagen skola införas tre nya paragrafer, 41, 42 och 63 §§², av nedan angiven lydelse.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

5 §.

Konungen bestämme — — — må omfatta.

Finnes mer — — — — — för annan.

Prövas särskilda — — — bestämmelsers efterlevnad.

Konungen utsatte viss tid, inom vilken den, som erhållit expropriationsrätt, skall fullfölja frågan genom ansökning om stämning till domstol, vid äventyr att expropriationsrätten upphör.

Beviljas expropriationsrätt, utsätter Konungen den dag när saken sist skall ha fullföljts genom ansökan om stämning till domstol. Har talan då ej väckts, förfaller frågan om expropriation.

¹ Senaste lydelse av 21, 22, 25, 27, 32, 36—40, 48, 50, 53, 54, 58, 60, 61 och 67 §§ se 1949:663.

² 41, 42 och 63 §§ ha upphört att gälla enligt 1949:663.

*(Nuvarande lydelse)**(Föreslagen lydelse)*

21 §.

Talan i expropriationsmål må väckas av den som sökt eller erhållit tillstånd till expropriation. Har sådant tillstånd meddelats och fastigheten tagits i besittning av den exproprierande, äger även fastighetens ägare eller annan sakägare, vars rätt beröres av besittningstagandet, väcka talan.

Stämningsansökan skall, utöver vad som i övrigt är föreskrivet, innehålla uppgift om namn och adress på samtliga för käranden kända sakägare.

I stämningsansökan skall *den exproprierande uppgiva, utöver vad eljest är stadgat, även den ersättning han bjuder i målet. Då område som skall exproprieras utgör del av fastighet, skall områdets storlek och läge noggrant angivas i ansökningen eller därvid fogade handlingar.*

I stämningsansökan *som den exproprierande gör skall han uppgiva den ersättning han bjuder i målet. Då område som skall exproprieras utgör del av fastighet, skall områdets storlek och läge noggrant angivas i ansökningen eller därvid fogade handlingar.*

22 §.

Avvisas ej stämningsansökan, *utfärde domstolen stämning å fastighetens ägare, så ock å andra ersättningsberättigade, om sådana sakägare av sökanden uppgivas.*

Avvisas ej stämningsansökan, *skall domstolen, om ansökningen gjorts av den exproprierande, utfärda stämning å fastighetens ägare och övriga kända sakägare samt, om ansökningen gjorts av annan, utfärda stämning å den exproprierande och på sätt om stämning är stadgat kalla övriga kända sakägare att såsom parter inträda i rättegången.*

Fastighetens ägare *vare pliktig att uppgiva övriga sakägare i avseende å fastigheten. Underlåter han det utan laga skäl, och uppstår skada för sakägare, som saknat kännedom om expropriationen, skall han hålla så-*

Fastighetens ägare *skall, även om han icke gjort ansökan om stämning, uppgiva övriga sakägare i avseende å fastigheten. Underlåter han det utan laga skäl, och uppstår skada för sakägare, som saknat kännedom*

(Nuvarande lydelse)

dan sakägare skadeslös. *Erinran här om varde införd i den stämning, som utfärdas å fastighetens ägare.*

Har, sedan stämning utfärdats, sakägare uppgivits eller eljest blivit känd, varde han stämd i målet, om han ej ändå kommit tillstådes.

(Föreslagen lydelse)

om expropriationen, skall han hålla sådan sakägare skadeslös. *Domstolen skall erinra honom härom i stämning eller kallelse eller på annat sätt.*

I stämning, som utfärdas å den exproprierande, skall denne anmodas att uppgiva den ersättning han bjuder i målet.

Bestämmelserna i första stycket äga motsvarande tillämpning om, sedan stämning utfärdats, sakägare uppgivits eller eljest blivit känd men ej kommit tillstådes.

25 §.

Tvistas om — — — — — från honom.

Ny ägare må ej rubba överenskommelse, som förre ägaren ingått, eller annan i målet vidtagen, för denne bindande åtgärd. *Har förre ägaren varit stämd eller kommit tillstådes i målet, vare stämning å nye ägaren ej behöblig.*

Vad sålunda — — — — — av expropriation.

Ny ägare må ej rubba överenskommelse, som förre ägaren ingått, eller annan i målet vidtagen, för denne bindande åtgärd. *Stämning eller kallelse å nye ägaren fordras ej, om förre ägaren varit stämd eller kallad eller ändå kommit tillstådes i målet.*

27 §.

Har den exproprierande *enligt medgivande av ägaren eller stadgande i denna lag tagit mark* i besittning innan huvudförhandling i målet hållits, och kan uppskattning av expropriationsersättningen icke lämpligen äga rum förrän anläggning eller företag, varför expropriationen sker, längre fortskridit, äge domstolen på framställning av part låta anstå med målets vidare handläggning.

Har den exproprierande tagit *fastigheten* i besittning innan huvudförhandling i målet hållits, och kan uppskattning av expropriationsersättningen icke lämpligen äga rum förrän anläggning eller företag, varför expropriationen sker, längre fortskridit, äge domstolen på framställning av part låta anstå med målets vidare handläggning.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

32 §.

Ersättning må ej bestämmas lägre än vad den exproprierande i målet erbjudit eller högre än motparten begärt. *I fall då belopp nedsatts enligt vad i 38 § stadgas, må ersättning ej heller bestämmas lägre än nedsatta beloppet.*

Ersättning må ej bestämmas lägre än vad den exproprierande i målet erbjudit eller högre än motparten begärt. *Har domstol enligt bestämmelserna i denna lag förordnat om förskott på expropriationsersättningen, må den slutliga ersättningen ej heller bestämmas till lägre belopp än som utgått eller kan komma att utgå på grund av sådant förordnande.*

Till förfång — — — — mindre begärt.

Om tillträde av fastigheten före expropriationens fullbordande

37 §.

Om det är av synnerlig vikt för den exproprierande att innan expropriationen fullbordats taga i besittning den fastighet eller rättighet, som tillståndet till expropriationen omfattar, äge expropriationsdomstolen förordna därom, sedan stämning i målet utfärdats. Därvid skall som villkor för tillträde föreskrivas, att den exproprierande hos Konungens befallningshavande ställer pant eller borgen för expropriationsersättningen jämte sex procent årlig ränta från tillträdesdagen.

Tiden för tillträdet skall bestämmas så, att ägare eller annan, vars rätt beröres, får skäligt rådrum efter det han fått del av domstolens beslut. Därest å fastigheten finnes byggnad, där dess ägare eller på grund av avtal annan har sin bostad, må tillträdet till bostaden icke bestämmas till tidigare dag än den fardag för avträde av förhyrd lägenhet, som

36 §.

Om det är av synnerlig vikt för den exproprierande, äger domstolen förordna, att fastighet eller rättighet, som omfattas av expropriationstillstånd, må tagas i besittning av den exproprierande utan hinder av att målet ännu icke avgjorts genom dom som vunnit laga kraft. Tiden för tillträdet skall bestämmas så, att ägare eller annan, vars rätt beröres, får skäligt rådrum.

Såsom villkor för tillträde skall föreskrivas, att den exproprierande hos Konungens befallningshavande ställer pant eller borgen för expropriationsersättningen jämte den ränta som kan komma att utgå enligt 55 §.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

först inträffar sedan tre månader förflutit från delgivningen.

Enligt vad i 38 § stadgas skall i vissa fall som villkor för tillträde även föreskrivas att ersättning nedsättes.

38 § (första och andra styckena).

Där det ej är uppenbart, att expropriationsersättningen blir obetydlig, skall domstolen på yrkande av ägaren som villkor för tillträde tillika föreskriva, att den exproprierande hos Konungens befallningshavande nedsätter belopp, som av domstolen bestämmes. Beloppet må ej sättas lägre än tre fjärdedelar av det belopp, vartill expropriationsersättningen av domstolen förberedelsevis uppskattas, och ej heller lägre än vad den exproprierande i målet erbjudit eller vad denne har att erlægga på grund av dom i målet, som mot honom vunnit laga kraft.

Vad om ägare sålunda stadgas äge motsvarande tillämpning beträffande annan, vars rätt beröres.

Om det ej är uppenbart att expropriationsersättningen blir obetydlig, skall domstolen på yrkande av fastighetens ägare eller annan sakägare, vars rätt beröres av tillträdet, som ytterligare villkor för tillträde föreskriva, att den exproprierande i avräkning på den expropriationsersättning som slutligt fastställs i målet erlägger visst belopp som förskott.

37 §.

Har den exproprierande tagit i besittning fastighet eller rättighet, som skall utgöra föremål för expropriation, må domstolen på yrkande av fastighetens ägare eller annan sakägare, vars rätt beröres av tillträdet, föreskriva att förskott skall utgå i avräkning på den expropriationsersättning, som slutligt fastställs i målet.

Bestämmelserna i första stycket äga ej tillämpning, om det är uppen-

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

bart att förskottet blir obetydligt. Har beslut i fråga om förskott meddelats på yrkande av viss sakägare, må nytt yrkande av denne om förskott ej upptagas till prövning förrän sex månader förflutit sedan det föregående beslutet vann laga kraft.

39 §.

Beslut i fråga, som avses i 37 eller 38 §, må meddelas utan huvudförhandling. Innan beslut meddelas, skola parterna erhålla tillfälle att yttra sig.

Mot beslut, som av expropriationsdomstol meddelats under rättegången i fråga, varom förmäles i första stycket, skall talan föras särskilt. Mot hovrättens beslut i dylik fråga må talan ej föras.

38 §.

Beslut i fråga, som avses i 36 eller 37 §, må meddelas utan huvudförhandling. Innan beslut meddelas, skola parterna erhålla tillfälle att yttra sig.

39 §.

Om det är av synnerlig vikt för den exproprierande, äger domstolen medgiva, att fastighet som skall avstås genom expropriation övergår till den exproprierande i den ordning 40 § föreskriver, innan lagakraftägande dom angående expropriationsersättningen föreligger.

I dom, varigenom medgivande enligt första stycket lämnas, skall bestämmas tid och villkor för tillträde av fastigheten, i den mån tillträde ej skett förut. Härvid äga bestämmelserna i 36 § motsvarande tillämpning.

40 §.

Anmäler den exproprierande hos Konungens befallningshavande att han vill utnyttja medgivande enligt 39 § och visar han därvid dels att domen vunnit laga kraft, dels att han tagit fastigheten i besittning

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

samt har pant eller borgen ställts hos Konungens befallningshavande för expropriationsersättningen jämte den ränta, som kan komma att utgå enligt 55 §, anses fastigheten genom anmälningen övergå till den exproprierande med samma rätt som om expropriationen fullbordats. I fråga om betalning och uttagande av expropriationsersättning, som slutligt fastställs i målet, äga bestämmelserna i 48 §, 50 § tredje stycket samt 52 och 53 §§ tillämpning.

41 §.

När anmälan enligt 40 § skett, skall Konungens befallningshavande ofördröjligen underrätta den domstol, där expropriationsmålet är anhängigt. Därjämte äger vad som är föreskrivet i 58 § första och tredje styckena motsvarande tillämpning.

36 §.

42 §.

Så snart dom i målet vunnit laga kraft, skall genom domstolens försorg till den som för fastighetsregistret översändas det ena exemplaret av karta och beskrivning, som enligt 26 § andra stycket må hava ingivits i målet, jämte sådant utdrag av handlingarna i målet och domstolens dom, att därav framgår vilket område som avses med expropriationen. Å kartan skall tecknas bevis, att den legat till grund för expropriationen.

Har fastighet övergått till den exproprierande enligt 40 §, skall expropriationsdomstolen, så snart lagakraftäggande dom angående expropriationsersättningen föreligger, underrätta inskrivningsdomaren om det belopp till vilket löseskillingen för fastigheten slutligt bestämts.

(Nuvarande lydelse)

48 §.

Expropriationsersättning skall nedsättas hos Konungens befallningshavande inom tre månader från det dom i målet vunnit laga kraft. Avser expropriationen upplåtelse av särskild rätt, som medför allenast ringa men, och prövas den, om fastigheten besväras av sökt eller beviljad in-teckning för fordran eller jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken kan häfta för ogulden köpeskilling, uppenbarligen icke rubba fordringsägarens säkerhet, äge domstolen medgiva, att nedsättning ej behöver äga rum. Har sådant medgivande lämnats, göra den exproprierande, i stället för att nedsätta ersättningen, anmälan hos Konungens befallningshavande och styrke därvid, att expropriationsersättningen guldits. Vad i denna lag är stadgat om nedsättande av expropriationsersättning skall i tillämpliga delar gälla anmälan som nu sagts.

Vid nedsättning eller anmälan, varom i första stycket förmäles, ingive den exproprierande till Konungens befallningshavande domen i målet jämte bevis att och när den vunnit laga kraft. När nedsättning äger rum, skall den exproprierande tillika ingiva gravationsbevis rörande fastigheten, såframt ej förordnande enligt 35 § meddelats.

(Föreslagen lydelse)

48 §.

Expropriationsersättning skall nedsättas hos Konungens befallningshavande. Där fråga ej är om förskott som avses i 36 eller 39 §, skall nedsättningen äga rum inom tre månader eller, om fastigheten tagits i besittning av den exproprierande, inom en månad från det dom eller beslut, varom fråga är, vann laga kraft. Avser expropriationen upplåtelse av särskild rätt, som medför allenast ringa men, och prövas den, om fastigheten besväras av sökt eller beviljad in-teckning för fordran eller jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken kan häfta för ogulden köpeskilling, uppenbarligen icke rubba fordringsägarens säkerhet, äge domstolen medgiva, att nedsättning ej behöver äga rum. Har sådant medgivande lämnats, göra den exproprierande, i stället för att nedsätta ersättningen, anmälan hos Konungens befallningshavande och styrke därvid, att expropriationsersättningen guldits. Vad i denna lag är stadgat om nedsättande av expropriationsersättning skall i tillämpliga delar gälla anmälan som nu sagts.

Vid nedsättning eller anmälan, varom i första stycket förmäles, ingive den exproprierande till Konungens befallningshavande domen eller beslutet samt lagakraftbevis. När nedsättning äger rum, skall den exproprierande tillika ingiva gravationsbevis rörande fastigheten, såframt ej förordnande enligt 35 § meddelats.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

38 § (tredje stycket).

Vid nedsättningen ingive den exproprierande till Konungens befallningshavande domstolens beslut ävensom gravationsbevis rörande fastigheten.

40 §.

Då nedsättning enligt 38 § skett, skall uppgift å det nedsatta beloppet av Konungens befallningshavande ofördröjligen översändas till den domstol, där expropriationsmålet är anhängigt.

Då förskott nedsatts, skall uppgift å det nedsatta beloppet av Konungens befallningshavande ofördröjligen översändas till den domstol, där expropriationsmålet är anhängigt.

49 §.

Då vad i 48 § första stycket stadgas blivit fullgjort, vare expropriationen fullbordad och nye ägaren berättigad att genast taga fastigheten i besittning.

Då vad i 48 § första stycket stadgas blivit fullgjort *med avseende på slutlig expropriationsersättning*, vare expropriationen fullbordad och nye ägaren berättigad att genast taga fastigheten i besittning.

Exproprierad fastighet — — — genom expropriationen.

Genom expropriation — — — samma fastighet.

50 §.

Försummas vad i 48 § första stycket är stadgat, och har ej den exproprierande enligt *medgivande av fastighetens ägare eller stadgande i denna lag* tagit fastigheten i besittning, vare expropriationsrätten förverkad.

Försummas *med avseende på slutlig expropriationsersättning* vad i 48 § första stycket är stadgat, och har ej den exproprierande tagit fastigheten i besittning, vare expropriationsrätten förverkad.

Visar fastighetens — — — om anteckningen.

Varda de — — — — — nämnda handlingar.

52 §.

Har den exproprierande enligt *medgivande av fastighetens ägare eller stadgande i denna lag* tagit fastigheten i besittning *utan nedsättande av*

Har den exproprierande tagit fastigheten i besittning och försummas *med avseende på förskott enligt 37 § eller slutlig expropriationsersättning*

(Nuvarande lydelse)

expropriationsersättningen, och försummas vad i 48 § första stycket är stadgat, må sakägare hos Konungens befallningshavande påkalla uttagande av den sakägaren tillkommande ersättning.

53 §.

Vid ansökning som i 51 § andra stycket eller 52 § avses, skola fogas domen *i målet samt bevis att och när densamma vunnit laga kraft*; och skola utsökningslagens stadganden om verkställighet av lagakraftäggande dom i tvistemål, varigenom betalningsskyldighet blivit någon ålagd, äga motsvarande tillämpning vid expropriationsersättningens uttagande.

Har expropriationsersättningen inkommit till Konungens befallningshavande, vare expropriationen fullbordad.

Har den exproprierande tillträtt fastigheten efter nedsättning enligt 38 §, och varder expropriationsersättningen slutligt bestämd till högre belopp än det nedsatta, gälle om nedsättande av det överskjutande beloppet vad i 48 § sägs, och äge vad i 49 §, 50 § tredje stycket samt 52 och 53 §§ är föreskrivet motsvarande tillämpning. Bestämmas ersättningen ej till högre belopp, göre den exproprierande, sedan domen i målet vunnit laga kraft, anmälan därom hos

(Föreslagen lydelse)

vad i 48 § första stycket är stadgat, må sakägare hos Konungens befallningshavande påkalla uttagande av den sakägaren tillkommande ersättning.

Vid ansökning, som i 51 § andra stycket eller 52 § avses, skola fogas domen *eller beslutet samt lagakraftbevis*; och skola utsökningslagens stadganden om verkställighet av lagakraftäggande dom i tvistemål, varigenom betalningsskyldighet blivit någon ålagd, äga motsvarande tillämpning vid expropriationsersättningens uttagande.

Har *den slutliga* expropriationsersättningen inkommit till Konungens befallningshavande, vare expropriationen fullbordad.

Bestämmelsen i 48 § tredje stycket äger motsvarande tillämpning, när förskott, som uttagits enligt 52 §, inkommit till Konungens befallningshavande.

54 §.

Överstiger den slutliga expropriationsersättningen icke vad som utgått på grund av domstols beslut om förskott, göre den exproprierande, sedan domen i målet vunnit laga kraft, anmälan därom hos Konungens befallningshavande; och vare expropriationen fullbordad, då sådan anmälan skett. Anmälan kräves dock icke, om fastigheten förut övergått till den exproprierande enligt 40 §.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

Konungens befallningshavande; och vare expropriationen fullbordad, då sådan anmälan skett.

Har domstolen — — — motsvarande tillämpning.

58 §.

Då expropriation — — — eller inteckningsboken.

Utfaller, *då intecknad egendom tillträdes efter nedsättning jämlikt 38 § eller* då en del av intecknad fastighet eller en eller flera av gemensamt intecknade fastigheter exproprieras eller ock då särskild rätt till intecknad fastighet genom expropriation förvärfvas, vid fördelning av ersättning likvid å intecknings huvudstol, åligger ock Konungens befallningshavande att därom, sedan fördelningen blivit godkänd eller vunnit laga kraft, ofördröjligen göra anmälan enligt vad nyss sagts och tillika insända fördelningslängden.

Utfaller, då en del av intecknad fastighet eller en eller flera av gemensamt intecknade fastigheter exproprieras eller ock då särskild rätt till intecknad fastighet genom expropriation förvärfvas, vid fördelning av ersättning likvid å intecknings huvudstol, åligger ock Konungens befallningshavande att därom, sedan fördelningen blivit godkänd eller vunnit laga kraft, ofördröjligen göra anmälan enligt vad nyss sagts och tillika insända fördelningslängden. *Gäller fördelningen förskott och har fastigheten ej enligt 40 § övergått till den exproprierande, äger vad sålunda föreskrivits tillämpning även när i annat fall likvid utfaller på intecknings huvudstol.*

Exproprieras del — — — för fastighetsregistret.

60 §.

Har överenskommelse om expropriationsersättning blivit av domstolen fastställd, gälle i tillämpliga delar vad i 48—58 §§ stadgas. Skall enligt överenskommelsen expropriationsersättning ej utgå, göra den exproprierande, i stället för att nedsätta ersättning, anmälan hos Konungens befallningshavande; och vare, då domen vunnit laga kraft och sådan anmälan blivit gjord, expropriationen fullbordad.

Har överenskommelse om expropriationsersättning blivit av domstolen fastställd, gälle i tillämpliga delar vad i 48—58 §§ stadgas. Skall enligt överenskommelsen expropriationsersättning ej utgå *och har fastigheten ej övergått till den exproprierande enligt 40 §*, göra den exproprierande, i stället för att nedsätta ersättning, anmälan hos Konungens befallningshavande; och vare, då domen vunnit laga kraft och sådan anmälan blivit gjord, expropriationen fullbordad.

*(Nuvarande lydelse)**(Föreslagen lydelse)*

61 §.

Vill den, som genom ansökning om stämning fullföljt anspråk på *expropriation*, återkalla anspråket, göra han anmälan därom till domstol, hos vilken målet är anhängigt, och ingive därvid bevis att han fullgjort vad i 62 § andra stycket sägs, eller vare rättigheten till återkallelse försutten. Över anmälan om återkallelse skall motparten höras. Vad i 23 § stadgas om anmälan till inskrivningsdomaren och anteckning av *expropriations*-mål äge, sedan domstolen skilt målet från sig, motsvarande tillämpning beträffande återkallelse.

Återkallelse må gälla hela den fastighet *expropriations*anspråket omfattar, så ock någon del därav, om ej genom *expropriation*en eller den *exproprierade* delens användande den återstående delen skulle lida synnerligt men. Ej må återkallelse göras i avseende å mark, som den *exproprierande* tagit i besittning.

Har på grund av *expropriations*anspråket skada uppstått för sakägare, vare, då återkallelse skett, den *exproprierande* skyldig ersätta skadan.

Innan återkallelse göres, ställe den *exproprierande* hos Konungens befallningshavande pant eller borgen för gäldande av skadeersättning som nu är sagd.

Vill den *exproprierande*, sedan han ingivit ansökan om stämning, återkalla *expropriations*anspråket, göra han anmälan därom till domstol, hos vilken målet är anhängigt, och ingive därvid, om tillstånd till *expropriation* erhållits, bevis att han fullgjort vad i 62 § andra stycket sägs, eller vare rättigheten till återkallelse försutten. Över anmälan om återkallelse skall motparten höras. Vad i 23 § stadgas om anmälan till inskrivningsdomaren och anteckning av *expropriations*mål äge, sedan domstolen skilt målet från sig, motsvarande tillämpning beträffande återkallelse.

Återkallelse må gälla hela den fastighet *expropriations*anspråket omfattar, så ock någon del därav, om ej genom *expropriation*en eller den *exproprierade* delens användande den återstående delen skulle lida synnerligt men.

Ej må återkallelse göras i avseende å mark, som den *exproprierande* tagit i besittning.

62 §.

Har på grund av *expropriations*anspråket skada uppstått för sakägare, vare, då återkallelse skett, den *exproprierande* skyldig ersätta skadan. Vad nu sagts äger motsvarande tillämpning, när domstolen skiljer målet från sig med anledning av att tillstånd till *expropriation* vägrats.

Exproprierande som erhållit tillstånd till *expropriation* skall, innan återkallelse göres, hos Konungens befallningshavande ställa pant eller borgen för gäldande av skadeersättning som nu är sagd.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

63 §.

Beträffande återkallelse av talan om expropriation, som väckts av fastighetens ägare eller annan sakägare, äger bestämmelsen i 61 § tredje stycket motsvarande tillämpning. Om återkallelse av ersättningsyrkande, som framställts i målet, gälla bestämmelserna i 32 och 59 §§.

67 §.

Den exproprierande vare pliktig att, i den mån ej annat föränledes av vad i 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken stadgas, ersätta motparten hans kostnader å expropriationsmålet, vid expropriationsersättningens fördelning och eljest i anledning av expropriationen.

Den exproprierande vare pliktig att, i den mån ej annat föränledes av vad i 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken stadgas, vidkännas å ömse sidor uppkomna kostnader å målet vid expropriationsdomstolen ävensom vid expropriationsersättningens fördelning och eljest i anledning av expropriationen.

Beträffande skyldigheten att svara för kostnad i expropriationsmål i högre rätt gäller, med tillämpning i övrigt av 18 kap. rättegångsbalken, att den exproprierande, där ej annat föränledes av 18 kap. 6 och 8 §§ samma balk, alltid själv skall vidkännas sina kostnader, så ock kostnad som åsamkas motpart genom att den exproprierande fullföljt talan.

68 §.

Har exproprierad fastighet eller genom expropriation förvärvad särskild rätt ej kommit till användning för det avsedda ändamålet eller dess användande för ändamålet upphört och är nämnda ändamål såvitt angår dylik fastighet eller rätt att anse såsom övergivet, eller användes fastighet eller rätt som nyss sagts i väsentlig

Har exproprierad fastighet eller genom expropriation förvärvad särskild rätt ej kommit till användning för det avsedda ändamålet eller dess användande för ändamålet upphört och är nämnda ändamål såvitt angår dylik fastighet eller rätt att anse såsom övergivet, eller användes fastighet eller rätt som nyss sagts i väsentlig

(Nuvarande lydelse)

omfattning för annat ändamål än det avsedda, må fastigheten eller den särskilda rätten lösas, därest talan om dess avträdande instämmes inom tjugo år från det expropriationen fullbordats. Lösningrätt tillkomme, när hel fastighet exproprierats, den, som närmast före expropriationens fullbordande var fastighetens ägare, eller hans rättsinnehavare och, om en del av en fastighet exproprierats, ägaren av den återstående delen samt, då fråga är om särskild rätt, ägaren av den fastighet, som därav besväras.

(Föreslagna lydelse)

omfattning för annat ändamål än det avsedda, må fastigheten eller den särskilda rätten lösas, därest talan om dess avträdande instämmes inom tjugo år från det expropriationen fullbordats. Lösningrätt tillkomme, när hel fastighet exproprierats, den, som närmast före expropriationens fullbordande var fastighetens ägare, eller hans rättsinnehavare och, om en del av en fastighet exproprierats, ägaren av den återstående delen samt, då fråga är om särskild rätt, ägaren av den fastighet, som därav besväras.
I fall, som avses i 40 §, gäller vad nu sagts med avseende på tiden för fullbordande av expropriation i stället den tid, då anmälan enligt nämnda lagrum skett.

Har, efter — — — — — stämningen yrkas.

74 §.

Vad i denna lag stadgas om ställande av pant eller borgen gälle ej kronan.

Vad i denna lag stadgas om ställande av pant eller borgen gälle ej kronan *och ej heller landstingskommun, stad, landskommun eller köping eller kommunalförbund mellan sådana kommuner.*

101 §.

Har mark — — — — — och tomtindelning.

Vill ej — — — — — om skiljemän.

Vad ovan — — — — — av området.

Expropriationen medföre — — — stadgade villkor.

I fall, som avses i 40 §, gälla bestämmelserna i andra och tredje styckena om tiden för fullbordande av expropriation i stället den tid, då anmälan enligt nämnda lagrum skett.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1966.

I mål, vari stämning utfärdats före ikraftträdandet, skall vid tillämpning av bestämmelsen i 32 § första stycket andra punkten hänsyn tagas även till belopp som nedsatts på grund av föreskrift enligt 38 § i dess förut gällande lydelse.

Har expropriationsersättning fastställts genom dom, som vunnit laga kraft före den nya lagens ikraftträdande, tillämpas 48 § i sin äldre lydelse i fråga om tid för vidtagande av åtgärd som anges i nämnda paragraf.

I mål, som avgjorts av expropriationsdomstol före nya lagens ikraftträdande, tillämpas 67 § i sin äldre lydelse.

Förslag

till

Lag

om ändring i byggnadslagen den 30 juni 1947 (nr 385)

Härigenom förordnas, att 140 och 141 §§ byggnadslagen den 30 juni 1947¹ skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

140 §.

Uppkommer i mål angående inlösen av mark tvist om rätt eller plikt att lösa, skola bestämmelserna i 37 och 38 §§ lagen om expropriation äga tillämpning först sedan det genom lagakraftägande dom blivit avgjort att inlösen skall äga rum.

Uppkommer i mål angående inlösen av mark tvist om rätt eller plikt att lösa, skola bestämmelserna i 36 och 37 §§ lagen om expropriation äga tillämpning först sedan det genom lagakraftägande dom blivit avgjort att inlösen skall äga rum.

141 §.

Bestämmelserna i — — — — — i stadsplan.

Är fråga om att mark som ingår i tomt skall inlösas av anledning varom förmåles i 46 eller 47 §, skall i stället för bestämmelserna i 26 § andra stycket lagen om expropriation gälla, att till expropriationsdomstolen skall ingivas karta med protokoll rörande mätning av tomten enligt bestämmelserna i 2 kap. lagen om fastighetsbildning i stad; och skall vad i 36 § lagen om expropriation är stadgat om karta och beskrivning i stället gälla karta och protokoll som nu sagts.

Är fråga om att mark som ingår i tomt skall inlösas av anledning varom förmåles i 46 eller 47 §, skall i stället för bestämmelserna i 26 § andra stycket lagen om expropriation gälla, att till expropriationsdomstolen skall ingivas karta med protokoll rörande mätning av tomten enligt bestämmelserna i 2 kap. lagen om fastighetsbildning i stad; och skall vad i 42 § lagen om expropriation är stadgat om karta och beskrivning i stället gälla karta och protokoll som nu sagts.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1966.

¹ Senaste lydelse av 140 och 141 §§ se 1949:066.

Motioner

I samband med propositionen har utskottet behandlat sex i anledning av densamma väckta motioner, nämligen

I. de likalydande motionerna I: 752 av herr *Nilsson, Ferdinand, m. fl.* och II: 923 av herr *Johansson i Dockered m. fl.*, i vilka motioner hemställs »att riksdagen vid behandlingen av proposition nr 73 måtte besluta att överinstans må kunna tillerkänna expropriat ersättning för rättegångskostnader även när han klagar och förlorar, samt att vederbörande utskott måtte ges i uppdrag att utarbeta härför erforderlig författningstext».

II. de likalydande motionerna I: 753 av herr *Stefanson, m. fl.* och II: 922 av herr *Andersson i Örebro m. fl.*, i vilka motioner hemställs »att riksdagen måtte vid sin behandling av Kungl. Maj:ts proposition nr 73

1. besluta sådant tillägg till den föreslagna lydelsen av 67 § andra stycket, i expropriationslagen, att exproprianden skall vidkännas rättegångskostnad som åsamkas motpart även när denne fullföljt talan, om särskilda skäl äro därtill,

2. uppdraga åt vederbörande utskott att utarbeta förslag till erforderlig ändring i lagtexten».

III. de likalydande motionerna I: 754 av herr *Sveningsson m. fl.* och II: 924 av herr *Oskarson m. fl.*, i vilka motioner hemställs »att riksdagen måtte antaga det vid Kungl. Maj:ts proposition nr 73 fogade förslaget till lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation med den ändringen att 67 § bibehåller sin nuvarande lydelse».

Inledning

Chefen för justitiedepartementet, statsrådet **Kling**, anför i propositionen inledningsvis följande.

Genom den år 1960 tillsatta expropriationsutredningen¹ pågår för närvarande översyn av expropriationslagstiftningen. Utredningen är enligt sina direktiv (riksdagsber. 1961: I Ju 49) oförhindrad att framlägga delförslag. Sedan ut-

¹ Regeringsrådet V. Körlof, ordförande, riksdagsmannen S. Ekström (fr. o. m. den 22 februari 1965), f. borgarrådet J. Garpe, riksdagsmännen E. Grebäck, G. H. Hansson, K. Johansson och B. Lundström samt f. d. riksdagsmannen kommunaldirektören O. W. Wiklund (t. o. m. 21 februari 1965). Experter advokaten M. Hernmarck, andre förbundsordföranden Å. Lindh, civilingenjören O. Westin (fr. o. m. den 29 juni 1964) och stadsjuristen E. G. Westman.

redningen år 1962 avgett ett första delbetänkande som lett till ny lagstiftning om expropriation för sanering av historiskt eller kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, har utredningen den 16 juni 1964 avlämnat ett andra delbetänkande med titeln »Förtida tillträde, expropriationskostnad m. m.» (SOU 1964:32). Sistnämnda betänkande innehåller förslag till partiella reformer i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation samt till vissa följdändringar i byggnadslagen den 30 juni 1947 (nr 385). Förslagen gäller i första hand tidpunkten för inledande av rättegång i expropriationsmål, förtida tillträde och preliminär ersättning i anledning av sådant tillträde, befogenhet för fastighetsägare och andra ersättningsberättigade att väcka talan i expropriationsmål, äganderättsövergång innan ersättningsfrågorna har avgjorts samt fördelningen av expropriationskostnaderna.

Yttranden över betänkandet har efter remiss avgetts av Svea hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, bostadsstyrelsen, byggnadsstyrelsen, fortifikationsförvaltningen, försvarets civilförvaltning, järnvägsstyrelsen, kammarkollegiet, lantbruksstyrelsen, lantmäteristyrelsen, luftfartsstyrelsen, telestyrelsen, vattenfallsstyrelsen, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, statens naturvårdsnämnd, statens institut för byggnadsforskning, överståthållarämbetet (efter hörande av stadsfullmäktige i Stockholm), länsstyrelserna i Stockholms, Jönköpings, Malmöhus, Göteborgs och Bohus, Örebro, Gävleborgs och Norrbottens län, lagberedningen, 1963 års markvärdekommitté, markpolitiska utredningen, Svenska kommunförbundet, Svenska landstingsförbundet, Svenska stadsförbundet, Sveriges advokatsamfund, Föreningen Sveriges häradshövdingar, Föreningen Sveriges stadsdomare, Handelskamrarnas nämnd, Riksförbundet Landsbygdens folk (RLF), Sveriges fastighetsägareförbund, Hyresgästernas riksförbund, Svenska bankföreningen, Svenska sparbanksföreningen, Sveriges allmänna hypoteksbank, Konungariket Sveriges stadshypotekskassa, Landsorganisationen i Sverige (LO), Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Svenska vattenkraftföreningen, Näringslivets byggnadsdelegation, Svenska kommunal tekniska föreningen, Sveriges allmännyttiga bostadsföretag (SABO), Svenska riksbyggen och Svenska byggherreföreningen.

Av lantmäteristyrelsen har överlämnats yttranden från överlantmäterna i Stockholms, Jönköpings, Malmöhus, Göteborgs och Bohus, Örebro, Gävleborgs och Norrbottens län, av överståthållarämbetet yttrande från stadsfullmäktige i Stockholm, av länsstyrelsen i Gävleborgs län yttranden från stadsfullmäktige i Bollnäs och kommunalfullmäktige i Iggesunds och Valbo kommuner, av länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län yttranden från stadskollegiet i Göteborg och kommunalnämnden i Stenungsunds kommun, av länsstyrelsen i Jönköpings län yttranden från lantbruksdirektören, länsarkitekten, länsbostadsnämnden, länsingenjören och vägförvaltningen i länet, drätselkammaren i Jönköping, stadsfullmäktige i Vetlanda och kommunalfullmäktige i Rydaholms och Skärstads kommuner, av länsstyrelsen i Malmöhus län yttranden från länsarkitekten i länet, stadsfullmäktige i Hälsingborg, Malmö, Trelleborg och Ystad samt Skånes

jordägareförbund, av länsstyrelsen i Norrbottens län yttranden från länsarkitekten i länet, drätselkamrarna i Boden, Kiruna, Luleå och Piteå samt kommunalnämnden i Gällivare kommun, av länsstyrelsen i Stockholms län yttranden från drätselkamrarna i Solna och Södertälje samt kommunalnämnderna i Märsta, Österhaninge och Österåkers kommuner samt av länsstyrelsen i Örebro län yttranden från drätselkamrarna i Karlskoga och Örebro.

Vid yttrandena från överlantmätnarna i Göteborgs och Bohus, Jönköpings och Norrbottens län har fogats yttranden från lantmätare, verksamma såsom expropriationstekniker inom respektive län, varjämte överlantmätaren i Gävleborgs län angett, att han samrått i ärendet med de lantmätare i länet som innehar förordnanden såsom expropriationstekniker.

De av stadskollegiet i Göteborg, stadsfullmäktige i Hälsingborg, Kiruna, Malmö, Stockholm och Ystad samt drätselkamrarna i Karlskoga och Örebro avgivna yttrandena har i sin tur åtföljts av yttranden från skilda tjänstemän och organ inom städernas förvaltning.

Huvuddragen i nuvarande expropriationsregler

I denna del hänvisar utskottet till propositionen s. 20—25.

Allmänna synpunkter

Tidigare reformkrav och reformförslag

Under detta avsnitt redogöres endast för den fråga om kostnadsfördelning i expropriationsmål som behandlades vid 1959 års riksdag. I övrigt hänvisas till propositionen.

Vid nämnda riksdag yrkades i två motioner att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t begära en översyn av ExL:s kostnadsregler (I: 330 och II: 401). Motionerna behandlades av tredje lagutskottet, som i sitt utlåtande (L³U 1959: 19) bl. a. ansåg sig kunna konstatera, att rådande system i fråga om rätten till kostnadsersättning var förenat med allvarliga olägenheter. För det första kunde man inte bortse från att systemet uppmuntrade till överklaganden och att det endast i undantagsfall kunde fastslås, att ett överklagande skett av sådant okynne att bestämmelserna i 18 kap. 6 § rättegångsbalken blev tillämpliga. Härigenom fördröjdes expropriationen. För det andra medförde det rådande systemet en fördyring för den expropriationsberättigade både beträffande frivilliga förvärv och i fråga om sådana där expropriation måste tillgripas. För det tredje var risken uppenbar att tyngdpunkten i rättegången försköts från underrätten till överrätterna, vilket stred mot allmänna rättegångsprinciper.

Utskottet anförde vidare bl. a. följande.

En ersättningsregel som innebär att den nuvarande principen i 67 § expropriationslagen skall gälla, såvida ej domstolen »med hänsyn till omständigheterna finner skäligt att annorlunda förordna» har naturligtvis mycket som talar för sig. Efter denna linje har problemet lösts — dock ej genomgående — i väglagarna, byggnadslagen, strandlagen och naturskyddslagen. Det är icke uteslutet att man med en sådan regel skulle ha de största möjligheterna att uppnå ett »rättvist» resultat i varje särskilt fall. En regel som den senast diskuterade lämnar å andra sidan parter och domstolar utan egentlig ledning, och det skulle sannolikt dröja mycket länge innan en fast och vägledande praxis på området hunnit utbilda sig. Icke heller denna väg att lösa problemet synes därför i första hand böra komma i fråga.

Idealet synes vara en regel som å ena sidan tvingar fastighetsägaren att icke överklaga utan skäl men å andra sidan tager tillbörlig hänsyn till den speciella situation vari han genom expropriationen blivit försatt. Regeln bör vidare vara enkel och möjliggöra för parterna att med någon grad av sannolikhet bedöma utgången i förväg. Av nu gällande olika lagar med expropriationsrättsligt innehåll synes ingen motsvara det uppställda idealet i så hög grad som 1950 års lag om ersättning för mistad fiskerätt. Tillkommet år 1957 är dess system också det modernaste. Det innebär i korthet den modifikation av expropriationslagens princip att fastighetsägaren får vidkännas sina egna rättegångskostnader i överrätt om han klagat och förlorat.

Utskottet fann av bl. a. nämnda skäl motiverat att ExL:s kostnadsbestämmelser ändrades beträffande i första hand rättegången i överrätt. I enlighet härmed hemställde utskottet, att riksdagen måtte anhålla hos Kungl. Maj:t om en översyn av ExL:s bestämmelser om rättegångskostnad. I en reservation till utlåtandet avstyrkte sju av utskottets ledamöter bifall till motionerna. Reservanterna framhöll särskilt betydelsen av nuvarande kostnadsregler i ExL såsom en rättssäkerhetsgaranti. Riksdagen biföll utskottsmajoritetens hemställan (rskr. 1959: 229).

Departementschefen

Samhällsutvecklingen har medfört att allt större anspråk kommit att ställas på det allmännas resurser när det gäller att trygga tillgången på mark och utrymme för en rad viktiga ändamål och åtgärder, som syftar till att tillgodose betydelsefulla gemensamma intressen. Särskilt inom de expanderande tätorterna föreligger ett ständigt växande behov av mark för bostäder, affärs- och industri-lokaler, trafikleder, skolor och en mångfald andra anläggningar och inrättningar, som hör samman med en välordnad tätbebyggelse. För de kommuner som inrymmer sådana orter har det blivit en alltmera angelägen uppgift att söka tillgodose dessa behov genom egna markförvärv och på så sätt bereda väg för en sund och tillfredsställande bebyggelseutveckling. Också det omfattande arbetet med att åstadkomma förnyelse av områden med äldre bebyggelse förutsätter ett synnerligen aktivt kommunalt engagemang, inte minst i form av markförvärv för att åstadkomma den nödvändiga samordningen mellan olika planerade åtgärder

och skapa förutsättningar för ett fortsatt ändamålsenligt utnyttjande av de områden, som berörs av åtgärderna. Även i andra avseenden än de nu angivna gör sig behovet av mark och utrymme för olika allmännyttiga ändamål gällande i allt större utsträckning. Bl. a. kräver den växande motorfordonstrafiken nya och bättre trafikleder och vidare växer behovet av utrymmen för fritidsområden och fritidsanläggningar av skilda slag.

Som en följd av bl. a. de nu angivna förhållandena har expropriationslagstiftningen fått en successivt ökande betydelse. Särskilt gäller detta i fråga om dess roll som ett instrument för samhällsbyggandet. Flera reformer har under senare år genomförts i syfte bl. a. att förbättra lagstiftningens användbarhet för detta ändamål. 1949 års ändringar i ExL innebar en väsentlig utvidgning av kommunernas befogenhet att ta i anspråk mark och utrymme för tätbebyggelse och därmed sammanhängande anordningar. Den samtidigt genomförda omorganisationen av domstolsförfarandet i expropriationsmål gav bl. a. ökade möjligheter att få till stånd en jämn och tillförlitlig ersättningsbedömning. Vidare kan i sammanhanget erinras om de ändringar, som tid efter annan vidtagits i byggnadslagstiftningens inlösningsregler. Genom dessa ändringar har man bl. a. skapat ökade möjligheter att få till stånd en rationell förnyelse av områden med äldre bebyggelse.

De sålunda genomförda reformerna har otvivelaktigt medfört en förbättring och modernisering av expropriationslagstiftningen. Hittills gjorda erfarenheter tyder emellertid på att dessa reformer inte varit tillräckliga för att tillgodose det växande behovet av ett effektivt instrument för markförvärv som ett led i samhällsbyggandet. Från flera håll har lagstiftningen kritiserats. Man har bl. a. gjort gällande, att förefintliga expropriationsbefogenheter inte är tillräckligt omfattande och att värderingsreglerna brister i precision. I fråga om expropriationsförfarandet har anmärkts, att det ofta är förenat med betydande tidsutdräkt, en anmärkning som framstår som särskilt allvarlig mot bakgrund av att expropriation inte sällan måste komma till användning, när det gäller att genomföra omfattande och kostnadskrävande företag för nybebyggelse eller stadsförnyelse. Man har vidare gjort gällande, att förfarandet medför onödiga kostnader, och att gällande bestämmelser inte är utformade så, att de uppmuntrar till frivilliga uppgörelser.

Med hänsyn till bl. a. nu anmärkta förhållanden har det befunnits nödvändigt att göra en översyn av expropriationslagstiftningen. Arbetet härmed pågår inom expropriationsutredningen. I det nu föreliggande betänkandet föreslår utredningen åtskilliga partiella reformer för att avhjälpa eller mildra olägenheter, som följer av påtalade brister i lagstiftningen. Utredningen har framhållit, att de framlagda förslagen gäller frågor, som kräver en skyndsam lösning och att samtliga föreslagna åtgärder kan genomföras oberoende av hur de materiella, processuella eller organisatoriska frågorna inom expropriationslagstiftningen kan komma att lösas under det fortsatta utredningsarbetet.

De föreslagna åtgärderna tar i första hand sikte på bestämmelserna i ExL om förhandstillträde och rättegångskostnad. I det alldeles övervägande antalet re-

missyttranden har förslagen bemötts positivt och framkomna invändningar har mestadels avsett detaljutformningen av de föreslagna bestämmelserna. Från några håll har dock uttryckts farhågor för att partiella reformer av den innebörd, som utredningen föreslagit, kan komma att åtminstone delvis föregripa en mera allmän reform av lagstiftningen. Frågan om dessa farhågor kan anses välgrundade låter sig naturligtvis inte definitivt besvaras utan en närmare detaljgranskning av de särskilda bestämmelserna i förslaget. Redan i detta sammanhang kan emellertid konstateras, att de föreslagna åtgärderna i stort sett låter sig väl inordnas i det nuvarande regelsystemet. Det är möjligt att en eller annan detalj kan komma att behöva ändras eller justeras i samband med en blivande allmän översyn av lagstiftningen. Detta bör emellertid enligt min mening inte hindra genomförandet av reformer, som i och för sig framstår som angelägna och brådskande. Dessutom måste beaktas, att det komplex av frågor, som hänskjutits till utredningen och som alltjämt återstår att behandla, inrymmer många komplicerade problem, som fordrar ingående överväganden och delvis är av ömtålig och grannlaga natur. Det måste därför med nödvändighet dröja åtskillig tid, innan det slutliga resultatet av det återstående utredningsarbetet föreligger. Jag anser med hänsyn härtill att de på denna punkt gjorda invändningarna inte bör hindra en fortsatt prövning av de framlagda förslagen.

Bakom förslagen ligger bl. a. önskemålet att i åtskilliga avseenden få till stånd en förenkling och effektivisering av expropriationsförfarandet. Vad gäller fastighetsägare och andra sakägare har utredningen bl. a. eftersträvat en sådan ordning, att dessa skall kunna få ut sin ersättning tidigare än som f. n. är möjligt. I vad avser kommuner och andra, som begagnar sig av expropriation, präglas förslagen av önskemålet att, så långt sig göra låter med hänsyn till befogade anspråk från motsidan, tillgodose intresset av att expropriationsobjektet får tas i anspråk utan onödigt dröjsmål. Utan att föregripa mitt ställningstagande till de särskilda förslagen vill jag redan nu framhålla, att ett konsekvent genomförande av de sålunda redovisade grundtankarna i förslaget synes mig väl ägnat att avhjälpa åtskilliga brister i expropriationslagstiftningen.

Under remissbehandlingen har yppats farhågor för att nu föreslagna reformer kan komma att i vissa avseenden innebära en ökad arbetsbelastning för expropriationsmyndigheterna och därigenom försena slutresultatet. Härvid har man bl. a. hänvisat till vad förslaget innehåller om befogenhet för domstol att meddela upprepade förskottsbeslut och om förprövning i vissa fall av expropriationsansökningar. Med anledning härav vill jag framhålla, att åtgärder i den riktning utredningen föreslagit synes mig väl ägnade att avsevärt förenkla handläggningen av förskottsfrågor och att dessutom skapa förutsättningar för ett ökat antal överenskommelser mellan parterna. Såsom jag i det följande kommer att närmare ange, synes det vidare möjligt att genom någon jämkning i utredningens förslag komma fram till en lösning som innebär, att något behov av förprövning av expropriationsansökningar inte uppkommer. Med hänsyn härtill finner jag att de invändningar som förslagen mött i detta hänseende inte kan tillmätas någon avgörande betydelse.

Beträffande ett av de förslag utredningen lagt fram anser jag emellertid att det kan anstå med en lagändring till den slutliga översynen av ExL. Det gäller här utredningens förslag om en uttrycklig regel i 5 § ExL angående befogenhet för Kungl. Maj:t att medge förlängning av den tid inom vilken talan skall väckas. Denna fråga har inte något direkt samband med de ändringar som nu närmast är i fråga för att förkorta handläggningstiderna för expropriationsmålen.

Av vad jag nu anfört framgår, att jag anser utredningens förslag — med nyss angivet undantag — kunna efter erforderlig bearbetning läggas till grund för lagstiftning.

Tidpunkten för inledande av rättegång i expropriationsmål

Departementschefen

Nuvarande ordning för expropriationsmålen behandling tillkom genom lagändring år 1949. Handläggningen överlämnades då helt åt domstolar — i första instans särskilda expropriationsdomstolar — vilka således även skulle ha att bestämma expropriationsersättningen. Tidigare hade värderingsfrågan slutgiltigt avgjorts av en särskild nämnd. Dennes beslut hade karaktär av skiljedom och fick alltså inte överklagas annat än på huvudsakligen formella skäl. Enligt den nya ordningen kan expropriationsmålen fullföljas till hovrätt och högsta domstolen.

Mot den nuvarande ordningen har framför allt anmärkts, att målen drar långt ut på tiden. Det är självfallet ett allmänt intresse, att handläggningstiderna för dessa mål kan göras så korta som möjligt. Enligt min mening bör därför alla vägar prövas för att få till stånd en snabb handläggning utan att rättssäkerhetskravet eftersätts. Expropriationsutredningen har i detta syfte framlagt förslag till ett flertal ändringar. En av dessa ändringar innebär att den exproprierande skall kunna väcka talan vid expropriationsdomstol redan innan tillståndsprövningen avslutats hos Kungl. Maj:t. För att undvika att onyttiga rättegångar i ersättningsfrågan kommer till stånd innan själva tillståndsfrågan avgjorts föreslår utredningen, att talan skall få väckas endast efter medgivande av Kungl. Maj:t.

Den tidsvinst som kan göras i ett expropriationsmål är som utredningen anfört till fördel inte bara för den exproprierande utan också för motparten, genom att den slutgiltiga ersättningen kan fastställas tidigare och därmed också erläggas tidigare. En annan fördel med att kunna inleda rättegången i ett så tidigt skede som möjligt anses ligga i att parterna får tillfälle att sammanträffa inför domstolen och diskutera frågor som sammanhänger med den sökta expropriationen innan de låst sig i sina ståndpunkter.

Utredningens förmodan att den nuvarande ordningen i flertalet fall inte medför några påtagliga olägenheter kan möjligen inge föreställningen att behovet av

en ändring i nu ifrågavarande hänseende inte är så framträdande. Jag vill emellertid framhålla — och det är tydligen också utredningens uppfattning — att varje åtgärd som kan medföra ett snabbare förfarande är av betydelse. Visserligen rör det sig här om ett begränsat antal mål men målen avser ofta företag av stor betydelse, i vilka dröjsmål i förfarandet får betydande ekonomiska konsekvenser.

Utredningens förslag, att rättegång skall kunna inledas innan själva tillståndsfrågan avgjorts om Kungl. Maj:t medger det, har godtagits av flertalet av de remissinstanser, som uttalat sig i denna del. Av särskild betydelse är att förslaget vunnit stöd på domarhåll. Mot förslaget har emellertid av vissa remissinstanser anförts processekonomiska skäl. Både domstolen och parterna anses komma att belastas med arbete och kostnader som senare visar sig onyttiga. Såvitt jag kan finna visar emellertid de av utredningen lämnade statistiska uppgifterna, att tillstånd till expropriation i ringa utsträckning söks i andra fall än när grund för expropriation föreligger. Detta förhållande i förening med risken för den exproprierande att få bekosta en onyttig rättegång ger anledning anta att det ytterst sällan kommer att inträffa att en rättegång blir onyttig, emedan expropriationstillstånd vägras. Skulle så bli fallet någon ensaka gång får detta vägas mot den totala tidsvinst som kan göras med den föreslagna ordningen. Från processekonomisk synpunkt kan därför enligt min mening inte anföras några vägande skäl mot förslaget.

Men även invändningar av principiell natur har gjorts mot förslaget. I flera remissyttranden påpekas risken för att Kungl. Maj:ts ställningstagande till frågan om processmedgivande kan komma att binda den slutliga prövningen. Detta anses särskilt betänkligt om medgivandet är grundat på en ensidig och bristfällig utredning. Dessa synpunkter förtjänar enligt min mening beaktande. Härutöver vill jag å ena sidan framhålla, att en någorlunda fullständig prövning av tillståndsärendet måste göras, om inte skyldigheten att inhämta förhandsmedgivande skall komma att framstå som meningslös. Å andra sidan finner man då att tidsvinsten med den föreslagna ordningen blir liten.

Med hänsyn till det anförda bör enligt min mening inte införas en ordning som förutsätter Kungl. Maj:ts medgivande till talans väckande. I stället bör, som också förordats i några remissyttranden, möjligheten att väcka talan i förtid stå öppen utan krav på lämplighetsprövning av Kungl. Maj:t eller annan myndighet. Vad jag här tidigare anført ger enligt min mening vid handen att man inte torde behöva befara att en sådan ordning skall komma att missbrukas. Avstår man från kravet på processmedgivande görs ytterligare en tidsvinst, eftersom man inte behöver avvakta sådant medgivande innan talan kan väckas.

Jag förordar sålunda att utredningens förslag genomförs med den modifikationen, att medgivande av Kungl. Maj:t inte fordras.

I ett remissyttrande har ifrågasatts om inte den exproprierande i här avsett fall bör vara skyldig att ställa säkerhet för motparts rättegångskostnad, när det finnes påkallat. Jag anser dock inte att det finns tillräckliga skäl att här avvika

från vanliga regler, särskilt som det ju i flertalet fall är staten eller kommun som begär expropriation. Vidare har i ett remissyttrande förordats en särskild bestämmelse om rätt för expropriat att för den händelse väckt talan förfaller få ersättning inte bara för rättegångskostnader utan också för den skada han kan ha lidit genom att rättegång inletts innan tillståndsfrågan avgjorts. Inte heller en sådan bestämmelse anser jag erforderlig.

Någon befogenhet för fastighetsägare och andra sakägare att väcka talan innan tillståndsfrågan avgjorts föreslås inte av utredningen. En remissinstans har förordat en bestämmelse av sådan innebörd. Som utredningen anfört är emellertid behovet av en sådan bestämmelse mindre framträdande och jag finner mig därför inte böra frånga utredningsförslaget på denna punkt.

Den av utredningen förordade bestämmelsen har föreslagits få sin plats i ett nytt femte stycke av 5 § ExL. Med det innehåll jag förordat är det inte lika naturligt att ta in bestämmelsen i denna paragraf. Den synes hellre böra få sin plats i det avsnitt av lagen som handlar om rättegång i expropriationsmål. Jag förordar att den får inflyta i 21 §, som enligt utredningens förslag får ett delvis nytt innehåll. Där bör sålunda föreskrivas, att talan i expropriationsmål får väckas av den som sökt eller erhållit tillstånd till expropriation.

I anslutning till den föreslagna möjligheten att väcka talan innan tillstånd till expropriation meddelats har utredningen föreslagit en bestämmelse i ett nytt andra stycke av 27 § av innehåll att dom inte får meddelas i målet innan expropriationstillstånd beviljats. En sådan bestämmelse synes överflödig, eftersom det ändå torde stå klart att dom inte kan meddelas innan den grundläggande förutsättning föreligger som består i att tillstånd beviljats.

Om expropriationsrätt inte beviljas, torde i allmänhet en vid domstol i förtid väckt talan komma att återkallas. Om det inte sker, får efter allmänna regler avgöras vilken verkan utgången i tillståndsärendet får på målet.

Innan tillstånd till expropriation meddelats, bör domstolen givetvis inte kunna förordna om förhandstillträde eller om betalning av förskott på expropriationsersättningen. Detta inverkar på utformningen av bestämmelserna i 36 och 37 §§.

Förhandstillträde och preliminär ersättning samt befogenhet för sakägare att väcka talan i expropriationsmål

Departementschefen

När expropriationsförfarandet inletts kan det vara mycket angeläget för den exproprierande att snabbt komma i besittning av expropriationsobjektet, som i regel är en fastighet. Det står givetvis parterna fritt att avtala om förhandstillträde men sådana överenskommelser är ofta inte möjliga att uppnå. Eftersom expropriationsförfarandet inte sällan kräver lång tid, har regler införts som

ger domstolen rätt att under vissa förutsättningar ge tillstånd till förhandstillträde. Av hänsyn till de ersättningsberättigade sakägarnas intressen kan förhandstillträde inte tillåtas utan en viss prövning och utan att domstolen uppställer vissa villkor.

ExL:s regler om förhandstillträde kan inte bedömas utan att man tar hänsyn till de verkningar som enligt särskilda bestämmelser eller sakens natur inträder till följd av att tillträde ägt rum. Sålunda anses att uppskattningen av egenomens värde skall hänföra sig till tiden för tillträdet om sådant ägt rum och inte till tiden för domen. Detta anses gälla även när tillträdet grundas på frivillig överenskommelse. Vidare gäller att en sakägare inte kan framställa yrkande om nedsättning av preliminär ersättning i andra fall än då frågan om förhandstillträde hänskjutits till domstols prövning. Om förhandstillträde skett på grund av frivillig överenskommelse kan expropriaten alltså inte framtinga sådan ersättning.

Reglerna om förhandstillträde har utsatts för viss kritik. Bl. a. har gjorts gällande att den exproprierandes intresse av att snabbt komma i besittning av marken inte är tillräckligt tillgodosett. Det har också riktats anmärkningar mot de regler som avser att skydda de ersättningsberättigades intressen.

Utredningens förslag innefattar ett flertal ändringar i frågor som äger samband med förhandstillträde, men beträffande de förutsättningar som måste vara uppfyllda för att förhandstillträde skall få ske föreslås inga nyheter av principiell innebörd. Möjligheten att erhålla förhandstillträde skall liksom f. n. stå öppen oberoende av expropriationsobjektets karaktär, och beslut i tillträdesfrågan skall meddelas av domstolen.

De frågor som utredningen tar upp gäller *dels* befogenheten för sakägare att väcka talan i expropriationsmål, *dels* kravet på besittningstagande som förutsättning för rätt till preliminär ersättning, *dels* vissa frågor angående fastställandet av preliminär ersättning och beloppet av sådan ersättning, *dels* vissa detaljfrågor rörande förhandstillträde.

Som jag redan anfört kan tillträde ske på grundval av en frivillig överenskommelse. Denna kan träffas redan innan den exproprierande väckt talan i expropriationsmålet. Eftersom expropriaten inte har möjlighet att själv väcka talan i målet får han i en sådan situation en mycket svag ställning. Sedan den exproprierande väckt talan, har expropriaten inte heller möjlighet att under rättegången få ut någon del av den blivande ersättningen. Genom att frivilligt ge den exproprierande tillträde kommer expropriaten alltså i ett sämre läge än om han vägrat. I det senare fallet kan han framställa yrkande om preliminär ersättning och domstolen kan då föreskriva att sådan ersättning skall nedsättas hos länsstyrelsen och att detta skall utgöra villkor för tillträdet.

Utredningen anser att den nyss beskrivna ordningen är otillfredsställande och föreslår att talan i expropriationsmål, när fastigheten tagits i besittning, skall få väckas inte bara av den exproprierande utan också av fastighetens ägare eller annan sakägare vars rätt berörs av besittningstagandet. Bestämmelsen här-

om tas upp i 21 § första stycket ExL. Den föreslagna bestämmelsen har fått ett mycket gynnsamt mottagande vid remissbehandlingen.

Enligt min mening innebär den föreslagna regeln en klar förstärkning av expropriatens ställning. Den är också värdefull genom att den uppmuntrar till uppgörelser i godo. Jag ansluter mig därför helt till utredningens förslag.

Även sedan domstolsförfarandet inletts kan det emellertid ta åtskillig tid innan expropriationsersättningen blir tillgänglig för de ersättningsberättigade. F. n. kan dessa inte komma i åtnjutande av någon del av denna ersättning annat än genom beslut av domstolen i samband med tillstånd till förhandstillträde. Utredningen anser att denna begränsning inte är befogad och föreslår därför att möjligheten att utfå preliminär ersättning eller, med utredningens terminologi, förskott vidgas så att varje besittningstagande i regel ger fastighetens ägare och andra sakägare rätt att få förskott på den blivande expropriationsersättningen. Bestämmelsen därom tas upp i 37 § ExL.

Remissbehandlingen har gett ett mycket starkt stöd även åt detta förslag och jag ansluter mig till det.

När det gäller fastställandet av preliminär ersättning är det i övrigt framför allt två frågor som utredningen behandlar. Den ena avser beräkningen av beloppet och den andra gäller det förhållandet att preliminär ersättning, oavsett processtidens längd, kan utdömas bara en gång. Det förslag som utredningen stannar för innebär att domstolen får friare händer än nu när det gäller att bestämma beloppet. Regeln om att beloppet skall motsvara lägst tre fjärdedelar av det belopp, vartill domstolen preliminärt uppskattar expropriationsersättningen slopas. Vidare föreslås att domstolen skall få möjlighet att utdöma ytterligare belopp under processens gång. I syfte att förhindra att detta leder till alltför stor olägenhet för domstolar och andra myndigheter, som har att ta befattning med dessa frågor, föreslår utredningen bestämmelser som innebär att domstolen inte får utdöma obetydliga belopp och inte heller får meddela nytt beslut i sådana frågor som här avses förrän viss tid förflutit från ett tidigare beslut. De nu återgivna reglerna tas upp i 36 och 37 §§ ExL. Förslagen har fått ett positivt mottagande vid remissbehandlingen.

Utredningens förslag i denna del medför utan tvivel stora fördelar för sakägarna, inte minst från likviditetssynpunkt. En stor fråga som inte kan få sin lösning i detta sammanhang men som på grund av förslaget minskar i betydelse, är den ofta diskuterade frågan om beaktande av penningvärdeförändringar, som inträffar under tiden mellan tillträdet och den slutliga domen i målet. Förslaget är vidare ägnat att främja uppgörelser i godo mellan parterna och ger vissa möjligheter till en snabbare handläggning av tillträdesfrågorna. Samtidigt kan det dock leda till upprepade framställningar om förskott och därigenom orsaka domstolar och andra myndigheter visst ökat besvär. De regler som föreslagits i avsikt att motverka sådana olägenheter synes emellertid tillräckliga.

På grund av vad nu anförts kan jag också i denna del i allt väsentligt ansluta mig till utredningens förslag. Till detaljerna i förslaget, torde jag få återkomma

i specialmotiveringen. I anledning av några remissyttranden vill jag dock redan i detta sammanhang uttala att det synes varken lämpligt eller behövt att i lagen närmare reglera när förskott kan anses befogat.

En av de detaljfrågor om förhandstillträde som utredningen tagit upp är närmast av redaktionell natur. F. n. föreskrivs i 37 § ExL att tillstånd kan lämnas om det är av synnerlig vikt för den exproprierande att få ta fastigheten i besittning innan expropriationen fullbordats. Utredningen anser att uttrycket »synnerlig vikt» kan inbjuda till den tolkningen att förhandstillträde skall kunna komma i fråga bara i undantagsfall. I praktiken är det emellertid enligt vad utredningen framhåller mycket vanligt med förhandstillträde. I syfte att undanröja risker för missförstånd samt onödiga tvister föreslår utredningen att som förutsättning för tillträde anges att »skäl äro därtill».

Förslaget har lämnats utan erinran av nästan alla remissinstanser. Några har dock gjort gällande att det föreslagna uttrycket ger expropriaterna ett minskat rättsskydd.

Jag delar utredningens uppfattning att uttrycket »synnerlig vikt» ger en förställning om att förhandstillträde kan komma i fråga bara i undantagsfall och att uttrycket på grund därav kan missuppfattas och leda till onödiga tvister. I likhet med utredningen anser jag därför lämpligt att kravet på domstolsprövning av frågan om den exproprierandes intresse att i förväg få tillträda expropriationsobjektet i stället kommer till uttryck genom en allmän regel av innebörd, att domstolen äger tillåta sådant tillträde, när skäl föreligger. Med hänsyn till den tämligen omfattande praxis, som numera hunnit utbildas på området, och till den innebörd uttrycket har i andra likartade rättsregler, kan enligt min mening inte befaras att omformuleringen skall misstolkas.

Enligt utredningens förslag — till vilket jag ansluter mig — skall förordnande om förhandstillträde liksom hittills kunna meddelas beträffande fastighet eller rättighet som omfattas av meddelat expropriationstillstånd. Detta innebär inte, att förordnandet med nödvändighet måste omfatta hela expropriationsobjektet. Möjlighet bör naturligtvis finnas, att anpassa förordnandets omfattning och innehåll i övrigt efter vad som i varje särskilt fall finnes lämpligt och behövt. Med den utformning bestämmelserna om förhandstillträde fått i utredningens förslag torde utan vidare stå klart, att sådan möjlighet föreligger.

Den andra mera detaljbetonade fråga som utredningen tar upp i detta sammanhang gäller laga fardag för ägare eller annan som har sin bostad i byggnad på fastigheten. Enligt den nu gällande ordningen får tillträdet inte bestämmas till tidigare dag än den fardag som först inträffar sedan tre månader förflutit från delgivningen. Detta innebär att domstolen är förhindrad ge tillstånd till förhandstillträde till tidigare dag även om den exproprierande erbjuder bostadshavaren annan bostad som i och för sig bör godtas.

Utredningen anser att regeln är alltför stel och föreslår att den helt avskaffas. Nuvarande regel om skäligt rådrum anses tillräcklig också med tanke på denna situation.

Förslaget har livligt tillstyrkts av flera remissinstanser. Endast en remissinstans har avstyrkt förslaget och därvid uttalat att det innebär ett allvarligt intrång i sakägarnas rättsskydd.

Enligt min mening är det inte en rimlig ordning att tillträdet när den exproprierande ställt en godtagbar bostad till förfogande skall behöva uppskjutas enbart i avvaktan på en laga fardag. Även i andra fall kan det vara olämpligt att göra tillträdet beroende av laga fardag. Den av utredningen åberopade regeln om skäligt rådrum får anses ge tillräckligt skydd. Bland de omständigheter som måste beaktas vid tillämpningen ingår också tillgången på bostäder. Att införa en uttrycklig regel om skyldighet för den exproprierande att ställa en bostad till förfogande synes varken nödvändigt eller lämpligt. Jag biträder således även i nu behandlat avseende utredningens förslag.

Vid remissbehandlingen har upptagits några frågor om ytterligare ändringar när det gäller förhandstillträde. De berörda frågorna är emellertid av den speciella natur att lösningen av dem bör kunna anstå till den slutliga översynen av ExL.

I enlighet med vad jag nu anfört förordar jag att ExL:s bestämmelser om förhandstillträde och ersättning i samband med sådant tillträde ändras i överensstämmelse med vad utredningen föreslagit. Jag biträder också den av utredningen föreslagna omredigeringen av hithörande bestämmelser och förordar i enlighet härmed att nu behandlade bestämmelser får inflyta i 36—38 §§ ExL. Såsom utredningen anfört föranleder förslagen också vissa följdändringar i 32, 48—50, 52—54 och 58 §§ ExL.

Kvalificerat förhandstillträde

Departementschefen

I det närmast föregående avsnittet behandlades förhandstillträde. Oavsett grunden för sådant tillträde är expropriaten fortfarande ägare till fastigheten. Äganderätten övergår till den exproprierande först i och med att expropriationen fullbordas. Detta sker inte förrän ersättningsfrågorna i expropriationsmålet blivit definitivt avgjorda och expropriationsersättningen nedsatts hos länsstyrelsen. I och med att expropriationen fullbordas befrias fastigheten också från de begränsade sakrätter — däribland panträtter — som tidigare vilat på den.

Det kan ibland innebära allvarliga olägenheter — särskilt när expropriationsfastigheten skall ingå i ett saneringsföretag eller ensam eller tillsammans med andra fastigheter användas för bostadsbebyggelse — att äganderättsövergången uppskjuts och att eventuella panträtter står kvar i fastigheten till dess expropriationen fullbordas. Den exproprierande kan inte få lagfart på fastigheten och detta fördröjer i sin tur tillämnade fastighetsbildningsåtgärder, vidareöverlätel-

ser och tomträttsupplåtelse. Vidare försvåras kreditgivningen till det byggnadsföretag, som är avsett att komma till stånd, eftersom fastigheten inte kan in-tecknas och belånas vare sig av den exproprierande eller av en senare ägare eller tomträttshavare.

Mot den nu angivna bakgrunden har utredningen tagit upp frågan om en komplettering av ExL med bestämmelser som gör det möjligt för den exproprierande att förvärva äganderätt till expropriationsfastigheten redan innan expropriationen fullbordats. Utredningen har funnit, att några avgörande in-vändningar inte kan riktas mot ett system som innebär att fastigheten — be-friad från panträtter och andra begränsade sakrätter i samma utsträckning som vid fullbordad expropriation — övergår till den exproprierande innan slutlig dom föreligger i ersättningsfrågan. Eftersom det föreligger ett klart uttalat be-hov av ett sådant system föreslår utredningen, att ExL kompletteras med regler som tillgodoser detta behov.

I fråga om den lagtekniska konstruktionen av reglerna avvisar utredningen tanken på att ändra nuvarande regler om förhandstillträde så, att äganderät-ten alltid skulle komma att övergå redan vid förhandstillträdet. Den lösning som föreslås, innebär i stället att det överlämnas åt domstolen att på yrkande av den exproprierande avgöra om det finns skäl att låta den fastighet som skall exprop-rieras övergå till den exproprierande med äganderätt innan lagakraftägande dom föreligger angående expropriationsersättningen. Om sådana skäl är för handen skall domstolen genom deldom lämna medgivande av nyss antydd inne-börd. Om tillträde inte redan skett och rätt till förhandstillträde inte heller före-ligger enligt tidigare förordnande av domstolen, skall domstolen också bestämma tid och villkor för tillträde av fastigheten. Den exproprierande får sedan själv avgöra om han vill begagna sig av medgivandet eller inte. Vill han begagna sig därav skall han anmäla detta till länsstyrelsen. Innan han får göra sådan anmä-lan, skall han dock ha tillträtt fastigheten och, om detta inte skett redan vid till-trädet, dessutom ha ställt säkerhet för den blivande expropriationsersättningen. När anmälan gjorts, övergår fastigheten i den exproprierandes ägo med samma rätt som om expropriationen fullbordats. Detta innebär bl. a. att eventuella fordringsinteckningar faller bort. Inteckningshavarna får i stället en rätt till utdelning ur den blivande expropriationsersättningen.

Den nya formen för ianspråktagandet benämner utredningen kvalificerat förhandstillträde, medan förhandstillträde enligt nuvarande ordning kallas en-kelt förhandstillträde. Huvudreglerna om kvalificerat förhandstillträde ingår som 39—41 §§ i utredningens förslag till ändringar i ExL.

Utredningens uttalanden om behovet av en lagstiftning av det nu aktuella slaget har fått ett mycket starkt stöd vid remissbehandlingen. Det starkaste stö-det kommer som väntat från kommunalt håll men också de allra flesta andra remissinstanser tillstyrker förslaget eller lämnar det utan erinran.

Jag kan i allt väsentligt ansluta mig till utredningens bedömningar i denna del. De föreslagna åtgärderna tillgodoser ett sedan länge känt behov och det

är framför allt från samhällsbyggnadssynpunkt angeläget att lagstiftningen ändras i den riktning utredningen föreslagit.

I fråga om den lagtekniska lösning som utredningen stannat för har vid remissbehandlingen från en del håll uttalats vissa betänkligheter. I remissyttrandet från hovrätten över Skåne och Blekinge föreslås en helt annan konstruktion av lagreglerna än som föreslagits av utredningen. Hovrättens förslag innebär i korthet att syftet med reformen i stället skall tillgodoses genom en utvidgning av bestämmelserna i 34 § ExL om att ersättningsfrågor i vissa fall kan hänskjutas till avgörande i särskild rättegång. Några remissinstanser har förordat begränsning av fullföljd mot dom, varigenom kvalificerat förhandstillträde medgetts, eftersom det annars kan uppstå onödigt tidsutdräkt som förringar värdet av reformen.

Frågan i vad mån det är möjligt, att nå det åsyftade resultatet genom en helt ny konstruktion av reglerna — eventuellt på sätt som förordats av hovrätten över Skåne och Blekinge — beror i hög grad på resultatet av den pågående översynen av bl. a. de organisatoriska frågorna inom expropriationslagstiftningen. När detta resultat föreligger kan ett mera definitivt ställningstagande äga rum. I avbidan härpå bör utredningens förslag ligga till grund för konstruktionen av reglerna.

Tydligt är att en uppkommen fråga om att fastigheten skall i förtid få övergå i den exproprierandes ägo från processuell synpunkt måste betraktas som en del av själva den sak expropriationsmålet gäller. Ett bifall till en begäran om äganderättsövergång får såtillvida materiell innebörd, att det kan läggas till grund för en verkställighetsåtgärd, som innebär att expropriationen fullbordas utom i vad avser betalningen av den definitiva expropriationsersättningen. I enlighet med vad utredningen föreslagit bör därför frågor av här avsedd art avgöras genom dom, lämpligen betecknad som deldom (jfr 11 kap. 66 § 1 mom. vattenlagen). Att införa regler som — utöver vad som annars gäller — begränsar parts rätt att fullfölja talan mot sådan dom är enligt min mening inte tillrådligt. Farhågorna att en ordning enligt vilken talan kan fullföljas på vanligt sätt skall leda till olägenheter av någon betydelse synes mig överdrivna. I allmänhet torde de frågor som uppkommer i här åsyftade sammanhang inte bli av särskilt invecklad eller svårbedömd art och de torde mera sällan komma att bli föremål för verklig tvist mellan parterna. Med hänsyn härtill och då man vidare får räkna med att domstolarna kommer att ta tillbörlig hänsyn till den ofta brådskande karaktären av hithörande frågor, kan man enligt min mening utgå ifrån att definitiva avgöranden kommer att kunna träffas förhållandevis snabbt. Det kan vidare övervägas att i gällande arbetsordningar för hovrätterna och nedre justitierevisionen ta in särskilda föreskrifter om att mål av nu avsett slag skall behandlas som förtursmål.

Även i övriga hänseenden anser jag den av utredningen föreslagna lagtekniska konstruktionen lämplig och ändamålsenlig. Särskilt förtjänar framhållas att en lösning, sådan som den föreslagna, inte gör det nödvändigt med särskilda, för

nu aktuella fall avfattade föreskrifter om tillträde och förskott. Inte heller blir det nödvändigt att i övrigt detaljreglera rättsförhållandena mellan parterna.

En betydelsefull fråga är i vad mån särskilda bestämmelser kan anses behövliga med tanke på inteckningshavarnas intressen. I närmast föregående avsnitt har jag förordat regler, som innebär en väsentlig utvidgning av domstolarnas befogenhet att utdöma förskott på expropriationsersättning. Om dessa regler genomförs blir följden, att inteckningshavarna framdeles kan tillgodoses på ett mycket bättre sätt än som f. n. är möjligt i samband med förhandstillträde. Genomförs utredningens förslag kommer visserligen deras panträtt i expropriationsfastigheten — i den mån den inte redan tidigare fallit bort på grund av utbetald förskottsersättning — att upphöra, när fastigheten övertas av den exproprierande men i stället får de rätt till utdelning ur blivande expropriationsersättning för vilken alltid skall finnas fullt betryggande säkerhet. Något mera trängande behov av bestämmelser som syftar till att även på annat sätt än som nyss angetts trygga inteckningshavarnas intressen kan inte anses föreligga. Naturligtvis har jag vid detta bedömande utgått ifrån att avgörandet av återstående ersättningsfrågor inte fördröjs oskäligt. Det torde utan vidare kunna förutsättas att domstolarna beaktar detta krav och tillser att handläggningen fortgår med tillbörlig skyndsamhet.

Bortsett från att en förpliktelse kan kvarstå för den exproprierande att betala expropriationsersättning innebär den föreslagna ordningen, att kvalificerat förhandstillträde till sina verkningar blir jämställt med fullbordad expropriation. Andra fastighetsregistrerings- och inskrivningsåtgärder än sådana som normalt vidtas i samband med expropriation kommer inte i fråga. Befintliga inteckningar faller bort i samma utsträckning som vid en i vanlig ordning fullbordad expropriation och inteckningshavarna har att i likhet med vad som då gäller hålla sig till utgående expropriationsersättning. Några praktiska olägenheter eller tekniska komplikationer torde därför inte behöva befaras med den föreslagna ordningen.

Vad beträffar de närmare förutsättningar, som bör gälla för att expropriationsfastighet skall få tas i anspråk med här avsedd rätt, ansluter jag mig helt till utredningens förslag. I enlighet härmed anser jag att det bör tillkomma domstol att i varje särskilt fall pröva om det är av betydelse för den exproprierande att förvärvet snarast genomförs. De synpunkter, som härvid bör anläggas, överensstämmer i allt väsentligt med dem, som enligt vad jag anfört i det föregående, bör beaktas i fråga om enkelt förhandstillträde.

I enlighet med vad jag nu anfört förordar jag, att i ExL införs bestämmelser om kvalificerat förhandstillträde och att utredningens förslag därvid i allt väsentligt läggs till grund. På sätt utredningen föreslagit bör de erforderliga bestämmelserna i ämnet tas upp i 39—41 §§ ExL. Förslaget föranleder därjämte vissa följdändringar i 54, 58, 60, 68 och 101 §§.

Expropriationskostnaderna

Departementschefen

Den nuvarande regeln i 67 § ExL innebär att den exproprierande är skyldig att ersätta motparten sådana kostnader i expropriationsmålet, som inte föranletts av motpartens försumliga processföring, om kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av partens rätt. Denna regel har, bortsett från vissa jämkningar som närmast är av redaktionell natur, gällt alltsedan tillkomsten av ExL. Regeln fick emellertid en helt annan innebörd och betydelse genom 1949 års reform av expropriationslagstiftningen. Redan då ifrågasattes också om inte expropriatens rätt till ersättning för kostnader i överrätt borde begränsas. Yrkanden av liknande slag har därefter framförts vid flera tillfällen.

Kritiken mot den gällande ordningen går i korthet ut på att denna medför att expropriationerna fördyras. Regeln i 67 § ExL anses ägnad att försvåra frivilliga uppgörelser och uppmuntra till överklaganden. Därigenom försenas expropriationerna. Processens tyngdpunkt påstås också kunna förskjutas från första instansen till överrätterna. Å andra sidan har det alltid betonats, att expropriationsförfarandets karaktär kräver en särskild reglering. Meningarna är emellertid delade i frågan hur långt en sådan reglering bör gå.

Expropriationsutredningen har funnit att expropriaten i kostnadshänseende bör behandlas något mera restriktivt än hittills. Utredningen har inriktat sig på en bestämmelse som berättigar expropriaten till ersättning för rättegångskostnaderna i första instansen oavsett utgången av målet men som gör det nödvändigt för honom att ingående överväga om han skall fullfölja talan mot den lägre rättens avgörande. Sålunda föreslås att den exproprierande, i den mån inte annat föranleds av bestämmelserna i 18 kap. 6 och 8 §§ RB, alltid skall vidkännas sina egna kostnader samt kostnader som åsamkats motpart till följd av att den exproprierande ensam fullföljt talan men att i övrigt bestämmelserna i 18 kap. RB skall gälla.

Den kritik som under en lång följd av år riktats mot den nu gällande kostnadsregeln kan enligt min mening inte avvisas. Det synes vara en utbredd uppfattning att regelns innehåll är ägnat att leda till missförhållanden. Jag anser också att en reform bör göras men denna bör ske med varsamhet och under beaktande av de grundsatser som präglar svensk rätts inställning till tvångsavhandlingar över huvud.

Det är uppenbart att expropriaten även i fortsättningen bör utan några kostnader få sin talan prövad i en instans. När det gäller kostnaderna i överrätt anser jag i likhet med utredningen att en ordning bör eftersträvas som avhåller sakägare från att utan fog föra talan mot avgörandet i den första instansen. Enligt allmän mening torde den nu befintliga hänvisningen till 18 kap. 6 § RB inte tillräckligt effektivt fylla en sådan funktion.

Den lösning som utredningen stannat för innebär i princip att expropriaten aldrig behöver betala den exproprierandes kostnader och att han får svara för sina egna kostnader enbart när han själv klagat och förlorat. Förslaget överensstämmer med den reglering som finns i lagen om ersättning för mistad fiskerätt och i vattenlagen. Härutöver har utredningen diskuterat andra alternativ. Av dessa torde endast ett böra allvarligt övervägas, nämligen det som förekommer i bl. a. lagen om allmänna vägar, och som innebär att den exproprierande i princip skall svara för samtliga kostnader i målet såvida inte rätten med hänsyn till omständigheterna finner skäligt förordna på annat sätt.

Enligt vad som upplysts tillämpas den reglering som finns i lagen om allmänna vägar i praktiken på ett sätt som överensstämmer med 67 § ExL i dess nuvarande lydelse. I valet mellan de två nu berörda lösningarna bör avgörande vikt fästas vid att utredningens lösning är klar och entydig och ger parterna möjlighet att förutse hur kostnadsfrågan kommer att bedömas i skilda situationer. En sådan lösning innebär vidare stora fördelar för expropriaten. Bortsett från fall av rättegångsmisbruk o. d. behöver han aldrig betala motpartens kostnader och han får sina egna kostnader ersatta inte bara när han klagat och vinner utan även när den exproprierande ensam klagat. Regelns syfte att utgöra ett avhållande moment vid övervägandena i fullföljdsfrågan framträder genom att expropriaten löper risk att få stå sina egna kostnader när han klagat och förlorat. Denna risk bör också ge expropriaten anledning att inte från början räkna med en prövning i flera instanser utan koncentrera sin talan till den första instansen.

På grund av vad nu anförts anser jag att utredningens lösning i princip bör accepteras.

En expert inom utredningen har föreslagit en komplettering av utredningens förslag. Denna komplettering skulle innebära en rätt för överinstansen att i vissa fall tillerkänna expropriaten ersättning för rättegångskostnader också när han klagat och förlorat. Som motiv för en sådan regel åberopas, att de frågor som förekommer till bedömning ibland är av så invecklad och för expropriaten svår-bemästrad natur att dennes fullföljd av talan kan ha varit motiverad även om den inte leder till att talan vinner bifall. En del remissinstanser har tillstyrkt detta förslag.

Även jag anser att vissa skäl talar för en bestämmelse av ungefär den innebörd som nyss angetts. Att införa en sådan bestämmelse skulle emellertid — som utredningen antytt — i viss mån innebära en återgång till den numera övergivna principen om särskild kostnadsfördelning när saken varit »mörk och tvivelaktig». Ett sådant steg torde inte böra tas endast på ett begränsat område utan frågan bör bedömas i ett större sammanhang. Jag kan därför inte biträda detta förslag.

En särskild fråga gäller kostnadsfördelningen när både expropriat och expropriant fullföljt talan i högre rätt. Utredningen anser att det är i viss mån oklart hur motsvarande fråga skall bedömas vid tillämpningen av exempelvis lagen om ersättning för mistad fiskerätt. Frågan är om den exproprierande när han

fullföljt talan alltid skall betala expropriatens samtliga kostnader, oavsett om denne fullföljt talan eller inte, eller om denna påföljd skall drabba den exproprierande bara när han ensam fullföljt talan. Utredningen har valt det sistnämnda alternativet.

Utredningens förslag i nyssnämnda del har mött kritik vid remissbehandlingen. Därvid har gjorts gällande bl. a. att expropriaten kommer i ett sämre läge än den ersättningsberättigade i motsvarande situation vid tillämpning av lagen om ersättning för mistad fiskerätt.

Såsom utredningen anført lämnar kostnadsreglerna i lagen om ersättning för mistad fiskerätt och vattenlagen i viss mån öppet, hur kostnaderna skall fördelas, när parterna på ömse sidor fullföljt talan. När den princip som kommit till uttryck i dessa kostnadsregler skall överföras till ExL, bör enligt min mening klart anges hur kostnadsfrågan för expropriationsmålens del skall bedömas i motsvarande situation. En lämplig och rimlig lösning synes mig därvid vara den, som utredningen stannat för, eller att de allmänna reglerna i RB om rättegångskostnad görs tillämpliga, dock med den begränsning som följer av att den exproprierande alltid skall själv vidkännas egna kostnader. Jag anser sålunda utredningsförslaget böra följas också på denna punkt.

Om de föreslagna ändringarna genomförs kommer detta att påverka kostnadsfördelningen även i vissa andra mål än sådana som avses i 67 § ExL. Framför allt kommer samma regler att gälla vid inlösen av mark enligt BL. Vid remissbehandlingen har uttryckts önskemål om motsvarande ändringar också i vissa andra lagar, bl. a. naturvårdslagen och väglagstiftningen. Motsvarande regler anses också böra gälla för kostnadsfördelningen i vissa ersättningsmål enligt BL, exempelvis mål om ersättning för gatumark. Dessa frågor torde få tas upp i därför lämpligt sammanhang.

Övriga frågor

Tidsfristen för betalning av expropriationsersättning

Departementschefen

Reglerna för betalning av expropriationsersättningen bör självfallet vara sådana att betalningen inte onödigt fördröjs. I synnerhet är det angeläget att betalningen sker så snart som möjligt när egendomen i fråga redan tagits i besittning. Jag ansluter mig därför till utredningens förslag om en förkortning av den nu gällande tremånadersfristen i sådant fall. Den föreslagna tiden en månad har lämnats utan erinran av flertalet remissinstanser. Ett par remissinstanser har ansett tiden för kort när den exproprierande är juridisk person och ersättningen föranleder beslut av anslagsbeviljande organ. Jag anser det emellertid angeläget att parterna såvitt möjligt medverkar till att expropriationsförfarandet inte drar

onödigt långt ut på tiden och det bör vara möjligt att i dylikt fall förbereda ärendet så att betalning kan ske inom en månad från det domen vunnit laga kraft. Jag biträder därför utredningens förslag på denna punkt.

Skyldigheten för expropriant att ställa säkerhet för expropriationsersättning

Departementschefen

I likhet med flertalet remissinstanser ansluter jag mig till utredningens förslag att kommun befrias från skyldighet att ställa säkerhet för ersättningsbelopp enligt ExL. Bestämmelse härom bör som utredningen föreslår införas i 74 §. Något praktiskt behov av en motsvarande regel för kyrklig kommun torde ej föreligga. Bestämmelsen bör omfatta — förutom kronan — stad, köping, landskommun och landstingskommun samt kommunalförbund mellan sådana kommuner.

Specialmotivering

Utskottet hänvisar härutinnan till propositionen s. 99—114.

Lagrådsgranskningen

Av lagrådets yttranden återges här endast de som avser 36 § och 67 § i propositionsförslaget.

36 §.

Enligt gällande bestämmelser i 37 § ExL krävs för domstolsförordnande om förtida tillträde (enkelt förhandstillträde) att det är av synnerlig vikt för den exproprierande att ta expropriationsobjektet i besittning innan expropriationen fullbordats. Vid bestämmelsernas tillkomst framhölls att det måste föreligga ett betydande behov för den exproprierande att tillträda marken genast för att han skall kunna tillerkännas rätt till förtida tillträde.

I det till lagrådet nu remitterade lagförslaget upptas regler om enkelt förhandstillträde i 36 § och om kvalificerat förhandstillträde i 39 §. Domstolen skall härvid pröva vilken betydelse som kan tillmätas den exproprierandes intresse att i förväg få tillträda expropriationsobjektet. Detta kommer i båda lagrummen till uttryck genom en regel av innebörd att domstolen äger tillåta sådant tillträde när skäl föreligger. Det tidigare uttrycket »synnerlig vikt» har sålunda utbytt mot ett mera allmänt hållet stadgande. Förslaget överensstämmer på denna punkt i huvudsak med ett av utredningen framlagt författningsutkast. Enligt utredningens uppfattning kan den nuvarande formuleringen i 37 § ExL i viss mån inbjuda till den tolkningen att förhandstillträde endast skulle kunna kom-

ma i fråga i utpräglade undantagsfall. I praktiken vore det emellertid mycket vanligt med förhandstillträde. Regeln i fråga kan således, menar utredningen, i sin nuvarande utformning föranleda missförstånd vilket i sin tur kan leda till att onödiga tvister uppkommer.

Under remissbehandlingen avstyrktes utredningens förslag på denna punkt av Svea hovrätt, Sveriges advokatsamfund och ytterligare några remissinstanser. Hovrätten erinrar om att utredningen icke åsyftat någon ändring i det tillämpningsområde för institutet enkelt förhandstillträde som angavs vid den nuvarande lagregelns tillkomst. Mot den av utredningen föreslagna formuleringen kan invändas, framhåller hovrätten vidare, att den skulle kunna föranleda en tolkning som inte tillräckligt beaktar sakägarnas intressen i frågan. Advokatsamfundet hävdar att utredningens förslag innebär en väsentlig uppmjukning av nuvarande regel och öppnar vidsträckta möjligheter för den expropriationsökande att bara med kort varsel beröva markägaren dispositionsrätten till hans egendom.

Såvitt lagrådet kan finna råder enighet om att vid båda formerna av förhandstillträde tillbörlig hänsyn till expropriatsidans intressen kräver att rätten till sådant tillträde — i överensstämmelse med vad som nu gäller — görs beroende av att det för den exproprierande föreligger ett betydande behov av att överta besittningen eller äganderätten innan ersättningsfrågorna definitivt avgjorts. Enligt lagrådets uppfattning kommer denna förutsättning för reglernas tillämpning icke till klart uttryck genom den i det remitterade förslaget valda allmänna formuleringen »när skäl föreligger». Det i nuvarande lagtext förekommande uttrycket »synnerlig vikt» täcker enligt lagrådets mening ganska väl kravet på att ett betydande behov skall föreligga. I varje fall talar för ett bibehållande av den nuvarande formuleringen att en tämligen omfattande praxis utbildats på detta område varigenom lagregelns tillämpning i olika situationer blivit närmare klarlagd. Det synes betydelsefullt att sambandet med denna praxis bibehålls. Av särskild vikt torde detta vara, när man nu inför ett nytt institut, kvalificerat förhandstillträde, som komplement till reglerna om enkelt förhandstillträde. Det har nämligen i olika sammanhang understrukits att vid domstolens prövning av frågan om förutsättningarna för kvalificerat förhandstillträde är för handen de synpunkter som härvid bör anläggas i allt väsentligt överensstämmer med dem som bör beaktas i fråga om enkelt förhandstillträde.

I enlighet med det anförda föreslår lagrådet att det nuvarande uttrycket »av synnerlig vikt för den exproprierande» bibehålls i fråga om enkelt förhandstillträde (36 §) och att samma formulering används beträffande kvalificerat förhandstillträde (39 §).

67 §.

Den ändring som nu föreslås beträffande rättegångskostnaderna gäller väsentligen expropriatens egna kostnader i högre instans.

När expropriaten har att ta ställning till om han skall fullfölja målet, kan

ekonomiska hänsyn tala i olika riktning. Har förhandstillträde skett — något som enligt utredningen ofta förekommer — kan en fullföljd innebära att en del av löseskillningen kommer att stå ute mot en marknadsmässigt låg ränta och att den slutliga utbetalningen sker i ett försämrat penningvärde. Å andra sidan har expropriaten möjlighet att genom att utan egen kostnad fördröja processen uppnå en överenskommelse med motparten, som denne eljest icke skulle ha biträtt. Avgörande lär emellertid i regel bli vilken utgång av själva saken som expropriaten anser sig kunna förvänta av en ytterligare domstolsbehandling.

Huruvida de nuvarande bestämmelserna utnyttjats otillbörligt har ej kunnat klargöras. Obestriddigen kan emellertid finnas viss risk härför. Den jämkning av bestämmelserna som av denna anledning kan vara motiverad bör emellertid såsom departementschefen framhållit äga rum med varsamhet.

Förslaget anknyter till den reglering som 1957 genomfördes i lagen om ersättning för mistad fiskerätt och 1961 i vattenlagen. Enligt denna ordning skall den ersättningsskyldige vidkännas den kostnad som åsamkas motparten i överinstansen genom att den ersättningsskyldige fullföljt talan. I den nu föreslagna lagtexten har detta ersatts med »ensam fullföljt talan». Lagtexten överensstämmer härutinnan i sak med utredningens förslag. Anledningen till denna avvikelse från förebilderna synes ha varit att utredningen eljest befarar en tolkning som den icke vill biträda.

Härmed åsyftar utredningen det fall att talan fullföljts å ömse sidor. År 1957 uttalades av lagrådet att en uppdelning då får ske efter vad som av kostnaderna kan anses hänföra sig till den enes eller den andres fullföljda talan. Uttalandet torde ha godtagits. Utredningen finner emellertid att uttalandet ej är ägnat att skapa full klarhet. Enligt utredningen skulle en ordalydelse motsvarande lagtexten i de nämnda båda lagarna kunna ge upphov till den tolkningen att i första hand den exproprierande har att betala samtliga de kostnader som skulle ha uppkommit om han ensam fullföljt talan och att motparten endast bör stå för merkostnaden.

Det är angeläget att framhålla att lagrådsuttalandet avser uppdelningen av kostnaderna, dvs. om en viss kostnad som den ersättningsberättigade haft skall anses orsakad av hans egen eller av motpartens fullföljd av talan. Uppdelningen får ske efter mera allmänna överväganden och lagtexten lämnar ingen ledning härvidlag. Vilken part som därefter skall bli ålagd att vidkännas kostnad som sålunda funnits orsakad av den enes eller den andres fullföljd av talan är däremot en annan fråga. För att komma till rätta med det tolkningsproblem som utredningen anser föreligga har utredningen emellertid funnit nödvändigt att ingripa reglerande i denna senare fråga.

Enligt regelsystemet i de lagar som stått som förebild kan den ersättningsberättigade, när talan fullföljes å ömse sidor, i princip få viss rättegångskostnadsersättning även om han förlorar och motparten vinner, nämligen i den mån hans kostnad är orsakad av motpartens fullföljd av talan. Enligt förslaget kan där-

emot icke utgå någon ersättning i sådant fall även om orsakssammanhanget är fullt klart. Och detta gäller oavsett om expropriaten själv tagit initiativet till att målet dragits under hovrättens prövning eller om han endast efter anslutningsvad fullföljt talan.

Lagrådet anser att det saknas anledning att nu införa en annan reglering än den som tidigare genomförts i de angivna lagarna. De omnämnda problemen med kostnadsuppdelning — som icke torde vara på något sätt ovanliga när fråga är om att bestämma rättegångskostnader — kan överlämnas till rättstillämpningen. I varje fall beträffande lagen om ersättning för mistad fiskerätt lär ha utbildat sig en viss praxis i hithörande hänseenden och kammarkollegiet har i sitt remissyttrande framhållit att kollegiet icke funnit nämnda lags kostnadsregel olämplig. Enligt lagrådets mening skulle även en på detta sätt utformad regel om ersättningsskyldighetens fördelning tjäna det avsedda syftet att motverka opåkallade överklaganden i expropriationsmål.

Lagrådet hemställer därför att ordet »ensam» utgår ur paragrafens sista stycke.

I anledning av lagrådets yttranden anförde *departementschefen* följande.

I fråga om förutsättningarna för enkelt förhandstillträde liksom för kvalificerat förhandstillträde användes i departementsförslaget uttrycket »när skäl föreligga». Lagrådet har föreslagit, att det i nuvarande 37 § ExL förekommande uttrycket »av synnerlig vikt för den exproprierande» i stället skall användas. Vid remissen till lagrådet framhöll jag i anslutning till reglerna om enkelt förhandstillträde, att det med hänsyn till bl. a. den tämligen omfattande praxis, som numera hunnit utbildas på området, inte kunde befaras att den på förevarande punkt vidtagna omformuleringen skulle komma att misstolkas. Någon ändring av hittillsvarande praxis, vilken befunnits lämplig, var således inte åsyftad. Jag delar lagrådets uppfattning om önskvärdheten av att sambandet med hittillsvarande praxis upprätthålls beträffande såväl det enkla förhandstillträdet som det föreslagna institutet kvalificerat förhandstillträde. Eftersom det, såsom lagrådet antytt, kan vara tveksamt om detta samband tillräckligt tydligt kommer till uttryck i den remitterade lagtexten anser jag mig kunna godta lagrådets förslag beträffande 36 och 39 §§ ExL.

I enlighet med lagrådets uttalanden bör viss jämkning vidtas i 37 § i förslaget.

De synpunkter, som lagrådet anlagt i anslutning till återkallelsereglerna i 61 och 62 §§ ExL, torde likaledes böra beaktas. Med anledning härav föreslår jag att 62 § ändras i huvudsaklig överensstämmelse med lagrådets förslag. Detta förslag föranleder, som lagrådet anført, också viss jämkning av ordalagen i 61 § första stycket.

Kostnadsreglerna i 67 § ExL anknyter i den utformning de fått i det remitterade förslaget nära till den reglering som förekommer i lagen om ersättning för mistad fiskerätt och som också i viss utsträckning gäller enligt vattenlagen. Så

till vida föreslogs emellertid en avvikelse från nämnda reglering, att frågan om sakägares rätt till ersättning för kostnader i högre rätt skulle bedömas helt efter bestämmelserna i 18 kap. RB i det fall att talan fullföljts på ömse sidor. Som jag anförde vid remissen till lagrådet ansåg jag den föreslagna avvikande regleringen motiverad med hänsyn till att kostnadsreglerna i de båda lagar som tjänat som förebild i viss mån lämnade öppet hur kostnadsfrågan skall bedömas i den nyss angivna situationen. Med hänsyn till den belysning detta spörsmål fått genom lagrådets uttalanden anser jag mig emellertid kunna frånträda min tidigare uttalade uppfattning på denna punkt. Vad lagrådet anför i fråga om utformningen av 67 § bör sålunda godtas.

Utöver vad som framgår av det anförda torde i lagtexten böra vidtas vissa redaktionella jämkningar.

Motionerna

I samtliga motioner, som väckts i anledning av propositionen, riktas kritik mot propositionsförslaget endast i vad det avser rättegångskostnader.

Motionerna I: 752 och II: 923

Motionärerna framhåller till en början att reglerna om rättegångskostnaderna enligt vad som framkommit ej kan anses ha medverkat till tidsutdräkt och oskäliga kostnader annat än i undantagsfall. Den olägenhet, som härigenom uppkommit, måste dock vara av underordnad betydelse i jämförelse med det intresse, som föreligger för den absoluta majoriteten av expropriater att få sina problem prövade. Däremot bör påpekas, framhåller motionärerna, att i viss utsträckning tidsutdräkt förorsakas av de exproprierande själva genom dessas skötsel av rättegångarna. Det förekommer således ofta att t. ex. kommuner vid anhängiggörande av sin talan ej presterar ett utredningsmaterial, som är fullständigt, och detta måste naturligtvis föranleda motåtgärder. Det torde ej råda någon tvekan om att ett fullständigt och sakligt riktigt utredningsmaterial medverkar till en snabb domstolsbehandling. Gör man en jämförelse med vad som förekommer i vattenmål, där åtminstone de större sökandeföretagen framlägger allsidiga utredningar, måste man konstatera att bristerna i expropriationsmålen kan vara väsentliga. Det bör självfallet ligga i den exproprierandes intresse att redan från början av en rättegång i detalj ange t. ex. vilka belopp, som erbjudes och grunderna för beräkningarna. Nu förekommer tyvärr ofta att endast summabelopp redovisas och det är då också naturligt, att motparten måste upplägga sin talan med hänsyn härtill.

Motionärerna fortsätter.

En bidragande orsak till de ofta långvariga rättegångarna synes dessutom vara det förhållandet, att expropriationsdomstolarna knappast fungerar som verkliga specialdomstolar. Vissa av expropriationsdomstolarna handlägger mycket sällan

expropriationsmål och kan då naturligtvis ej få någon rutin. Vattendomstolarna, som på ett helt annat sätt är specialiserade och vilkas domsområden är större än expropriationsdomstolarnas, torde i sitt arbete ha visat att handläggningsordningen kan koncentreras och att den praxis som framkommer är i hög grad vägledande för parterna. Expropriationsdomstolarnas domsområden är relativt små. Detta medför avgöranden, som även i likartade fall skiljer sig från varandra, beroende på vilken domstol som handlägger målen. Härtill kommer att expropriationsprocessen synes vara för omständlig och att mycket skulle vara att vinna på att förfarandet gjordes likartat med det som förekommer i vattenmål.

Överrätter i expropriationsmål är hovrätterna. Det förekommer därför olika avgöranden till och med såvitt avser grundläggande frågor t. ex. kapitaliseringsprocent. I vattenmål utgör Vattenöverdomstolen mellaninstans. En fast praxis kan där utvecklas.

De nu framhållna omständigheterna bör i första hand leda till en annan inställning till problemet om rättegångskostnaderna än den i propositionen angivna och bör dessutom beaktas vid den fortsatta överarbetningen av expropriationslagen.

Motionärerna framhåller vidare att det visserligen finns skäl som talar för att expropriationslagens rättegångskostnadsregler anpassas efter vad som gäller enligt vattenlagen. Mot detta talar dock det förhållandet att för närvarande processordningen ej är så utformad, att det faktiska läget bör föranleda en direkt anpassning. Så länge någon enhetlig praxis ej utbildats, och så länge expropriationsdomstolarna ej kan anses vara verkliga specialdomstolar, måste det enligt motionärerna vara riktigt att ur rättssäkerhetssynpunkt expropriationerna tillförsäkras en bättre trygghet, som tar sig uttryck också i reglerna om rättegångskostnaderna. I detta avseende bör därför gälla att avsteg från den föreslagna huvudregeln skall få förekomma i så måtto, att överinstans, när så prövas skäligt, må kunna tillerkänna expropriat ersättning för rättegångskostnader även när han klagat och förlorat.

Motionerna I: 753 och II: 922

Motionärerna säger inledningsvis att de godtar departementschefens ståndpunkt att den nuvarande regeln icke är tillfredsställande bl. a. därför att den medför en risk för missbruk av rätten att överklaga samt även kan leda till att tyngdpunkten i rättegången förskjuts från underinstans till överinstans. Motionärerna fortsätter.

Samtidigt måste beaktas att det är ett väsentligt intresse från rättsskyddssynpunkt, att den enskilde som blir utsatt för expropriation så långt möjligt får full ersättning icke blott för den exproprierade egendomen utan också för sina rättegångskostnader. Betydelsen av ett tillfredsställande rättsskydd växer mot bakgrund av den utvidgning av expropriationsinstitutet som äger rum under senare år och som kan väntas även i framtiden. Från denna synpunkt kan ifrågasättas om inte den föreslagna regelns utformning leder till otillfredsställande resultat. Om exempelvis fastighetsägaren överklagar underrättens dom och exproprianden till bemötande av hans ändringstalan i hovrätten förebringat en vidlyftig utredning, som kunnat förebringats redan i underrätten, kan detta förorsaka fastig-

hetsägaren opåräknade kostnader i hovrätten för att anskaffa motbevisning. Förlorar han målet i överinstansen kan han härigenom komma att få betala kostnaden för denna motbevisning ehuru han, om materialet förebragts i underrätten, skulle fått dessa kostnader ersätta.

Den nya regeln kan te sig otillfredsställande även i fall då hovrätten finner bedömningen av målet vara synnerligen tveksam men stannar för att fastställa underrättens dom. Skälighetshänsyn kan då tala för att fastighetsägaren får sin kostnad helt eller delvis ersatt. En regel härom har som framgår av propositionen sid. 93 föreslagits av en expert inom utredningen samt tillstyrkts av en hel del remissinstanser. Departementschefen uttalar också att han anser vissa skäl tala för en bestämmelse av ungefär den angivna innebörden.

Rättsskyddssynpunkterna bör således beaktas bättre än vad som möjliggörs genom den i propositionen föreslagna utformningen av 67 § i expropriationslagen. Ett förbättrat rättsskydd kan enligt vår uppfattning åstadkommas genom att andra stycket av ifrågavarande bestämmelse förses med ett tillägg av innebörd att den exproprierande skall vidkännas rättegångskostnad som åsamkas motparten även när *den senare* fullföljt talan, om särskilda skäl äro därtill.

Motionerna I: 754 och II: 924

Enligt motionärernas mening talar följande omständigheter mot en förändring av gällande lagregel om rättegångskostnader i ExL.

1. Att expropriationsprocesserna ofta blir relativt tidskrävande beror på målens komplicerade karaktär. De är i övervägande antal fall betydligt mer komplicerade än allmänna tvistemål. Den statistiska undersökning som expropriationsutredningen gjort beträffande mål som avgjorts av expropriationsdomstol under tidsperioden 1952—58 och efter fullföljd sakprovats i högre rätt, bekräftar att så är förhållandet. Undersökningen visar också att talan fullföljts till högre rätt i en relativt stor del av målen. Det har emellertid inte kunnat klarläggas om den för expropriaten förmånliga bestämmelsen om rättegångskostnad i 37 § expropriationslagen medverkat härtill. Den förlängda processtiden kan exempelvis ofta bero på att den exproprierande begärt anstånd att inkomma med yttrande vilket ofta förekommer.

2. Expropriationsmålens invecklade sakfrågor gör att den enskilde ibland får svårt att bedöma om målet fått en tillräckligt allsidig och grundlig behandling i underrätten. Fullföljd kan därför ofta anses motiverad även om han inte vinner bifall till sin talan. Det skulle därför vara obilligt att låta expropriaten själv svara för sina kostnader.

3. Expropriationsmål är många gånger av avgörande betydelse för den enskildes hela ekonomiska ställning eftersom tvisteföremålet ofta representerar stora värden. Att fullföljdsfrekvensen är något högre än i allmänna tvistemål är därför helt naturligt.

4. Den redovisade undersökningen av ändringsfrekvensen — som av utredningen inte ställts i relation till ändringsfrekvensen beträffande allmänna tvistemål — utvisar, att det är av största betydelse att expropriationsmålen blir föremål för prövning i högre instans. Dessutom bör påpekas att någon utpräglad praxis i värderingsfrågor inte utbildats på samma sätt som t. ex. inom vatten-domstolarna. I vattenmålen är det relativt enkelt för parterna att bedöma hur mellaninstansen, dvs. Vattenöverdomstolen, kommer att bedöma målet om det hänskjutes dit. Mellaninstans för expropriationsmål är hovrätterna. Dessa saknar en fast praxis och det förekommer ibland situationer där man direkt kan

fastslå att den ena hovrätten tillämpar helt andra system än den andra. Detta talar otvivelaktigt för att man inte skall företaga någon ändring så länge nuvarande domstolsordning består.

5. Utredningen har inte kunnat visa att markägare och andra ersättningsberättigade sakägare otillbörligt utnyttjat sin förmån av kostnadsfri rättegång i överrätt. Kostnadsregeln kan därför inte åberopas som orsak till förlängd tidsutdräkt. Utredningen synes ha förbisett att expropriaten i allmänhet har lika stort intresse som den exproprierande att undvika en lång och tidsödande process. Med hänsyn till den fortgående penningvärdeförsämringen torde den som tvångsvis avhändes sin fasta egendom bedöma det som fördelaktigt att utan dröjsmål få disponera expropriationsersättningen. Detta föranleder att expropriaten nog överväger om han bör fullfölja sin talan.

6. Bestämmelserna och förhandstillträde och den föreslagna möjligheten till övergång av äganderätten till expropriationsobjektet i ett tidigt skede av förfarandet gör, att ändring av gällande kostnadsregel framstår som omotiverad om — som propositionen gör gällande — ändringen motiveras med tids- och kostnadsskäl.

Motionärerna framhåller slutligen att det vore mycket olyckligt om den rättsliga bedömningen av expropriationsärenden i fortsättningen till stor del skulle vara beroende av sakägarens ekonomiska ställning. Det strider mot självklara demokratiska principer att ekonomiska faktorer skall få påverka eller utforma den rättsliga prövningen. Särskilt vid expropriationsmål är de ekonomiska förutsättningarna ofta mycket olika för expropriand och sakägare. Eftersom expropriation i stor utsträckning drabbar villaägare och andra fastighetsägare i relativt blygsamma ekonomiska omständigheter, synes ett genomförande av propositionens förslag vad gäller rättegångskostnaderna leda till att expropriaten ofta avstår från fullföljd på grund av ekonomiska skäl trots att underrättens handling i och för sig kunde motivera fullföljd talan. Denna konsekvens av föreslagna lagstiftning är enligt motionärernas mening betydligt allvarigare än om den nu gällande kostnadsregeln i något enstaka fall skulle kunna antagas uppmuntra till en förnyad prövning trots avsaknad av tungt vägande skäl härför.

Utskottet

Samhällsutvecklingen har medfört att allt större anspråk kommit att ställas på det allmänna när det gäller att trygga tillgången på mark och utrymmen för exempelvis bostäder, affärs- och industrilokaler, trafikleder, skolor och fritidsanläggningar. Som en följd härav har expropriationslagstiftningen fått en successivt ökande betydelse särskilt i fråga om samhällsbyggandet. Oaktat vissa reformer under senare år genomförts i syfte bl. a. att förbättra lagstiftningens användbarhet för detta ändamål har fortfarande vissa olägenheter ansetts vara förenade med gällande bestämmelser på området. Med hänsyn härtill har det befunnits nödvändigt att göra en översyn av expropriationslagstiftningen, och arbetet härmed pågår inom expropriationsutredningen.

I det andra av utredningen framlagda betänkandet föreslås vissa åtgärder, som i första hand tar sikte på bestämmelserna i expropriationslagen om förhandstillträde och ersättning i anledning därav samt rättegångskostnad. Bestämmelserna syftar främst till att nedbringa de långa handläggningstiderna vid expropriationsdomstolarna men avser också att i flera avseenden tillgodose expropriatens önskemål om ersättning på ett tidigare stadium av processen. Det övervägande antalet remissinstanser har ställt sig positiva till förslagen och de framkomna invändningarna avser med vissa undantag detaljutformningen av förslagen. I propositionen upptas nu efter viss bearbetning samtliga de av utredningen framlagda förslagen med undantag för en föreslagen regel om befogenhet för Kungl. Maj:t att medge förlängning av den tid inom vilken talan skall väckas. Innan utskottet redovisar och överväger de särskilda förslagen vill utskottet inledningsvis framhålla som sin mening att förslagen synes som helhet vara ägnade att skapa förenkling och effektivisering av expropriationsförfarandet och på så sätt möjliggöra en minskning av den totala tidsåtgången härför. De för sakägarna betydelsefulla rättssäkerhetssynpunkterna synes också vara vederbörligen beaktade i sammanhanget.

I propositionen förslås till en början den ändringen att den exproprierande i fråga om *tidpunkten för inledande av rättegång* i expropriationsmål skall i motsats till vad nu gäller få möjlighet att väcka talan vid expropriationsdomstol redan innan tillståndsprövningen avslutats hos Kungl. Maj:t. Syftet med bestämmelsen är att få till stånd en snabbare handläggning vid expropriationsdomstolen i brådskande expropriationsfall. Såsom departementschefen framhåller torde den tidsvinst som på så sätt kan göras vara till fördel inte bara för den exproprierande utan också för motparten genom att den slutgiltiga ersättningen kan fastställas och erläggas tidigare än vad som nu är möjligt. Parterna får också tillfälle att sammanträffa inför domstolen på ett tidigt stadium och därvid diskutera frågor som sammanhänger med den sökta expropriationen innan de låst sig i sina ståndpunkter. Med hänsyn till bl. a. det nu anförda tillstyrker utskottet förslaget i denna del.

Eftersom expropriationsförfarandet inte sällan kräver lång tid har i ExL införts regler som ger domstolen rätt att under vissa förutsättningar ge tillstånd till *förhandstillträde* (enkelt förhandstillträde). Av hänsyn till de ersättningsberättigade sakägarnas intressen medges inte förhandstillträde — om inte överenskommelse träffas — utan en viss prövning och utan att domstolen uppställer vissa villkor. Som en förutsättning för att tillstånd skall meddelas har bl. a. det kravet uppställts att ianspråktagandet skall vara av synnerlig vikt för den exproprierande. Såsom lagrådet framhåller innebär detta i enlighet med utbildad praxis att det för den exproprierande skall föreligga ett betydande behov av att överta besittningen av fastigheten innan ersättningsfrågorna definitivt avgjorts. Vidare har som villkor uppställts att den exproprierande hos Konungens

befallningshavande ställer pant eller borgen för expropriationsersättningen jämte ränta.

Vid ett övervägande av frågan om att tillgodose den exproprierandes intresse av att genom förhandstillträde snabbare få tillgång till marken måste några nu rådande för sakägare oförmånliga omständigheter tas i beaktande. Sålunda anses enligt avgöranden i högsta domstolen att uppskattningen av egendomens värde skall hänföra sig till tiden för tillträdet om sådant ägt rum och inte till tiden för domen. Detta anses gälla även när tillträdet grundas på frivillig överenskommelse. Vidare gäller att en sakägare inte kan framställa yrkande om *preliminär ersättning* i andra fall än då frågan om förhandstillträde hänskjutits till domstols prövning. Om förhandstillträde skett på grund av frivillig överenskommelse kan expropriaten alltså inte framtvunga sådan ersättning. Slutligen bör framhållas att *talán i expropriationsmål*, när fastigheten tagits i besittning, f. n. bara får väckas av den exproprierande.

Redan innan den exproprierande väckt talan i expropriationsmålet kan tillträde ske på grundval av en frivillig överenskommelse. Eftersom expropriaten inte har möjlighet att själv väcka talan i målet får han i en sådan situation en mycket svag ställning. Enligt utskottets mening är denna ordning inte tillfredsställande. Utskottet ansluter sig därför till förslaget att i det fall fastigheten tagits i besittning talan skall i expropriationsmålet få väckas inte bara av den exproprierande utan också av fastighetens ägare eller annan sakägare vars rätt berörs av besittningstagandet. Såsom departementschefen anför torde bestämmelsen också vara värdefull genom att den kan uppmuntra till uppgörelse i godo.

Även sedan domstolsförfarandet inletts kan det emellertid ta åtskillig tid innan expropriationsersättningen blir tillgänglig för de ersättningsberättigade. F. n. kan dessa inte få ut någon del av denna ersättning annat än genom beslut av domstolen i samband med tillstånd till förhandstillträde. För att förbättra expropriatens ställning i detta hänseende föreslås i propositionen att domstol skall kunna besluta om preliminär ersättning inte bara i samband med nyssnämnda tillstånd utan också annars, när expropriationsobjektet tagits i besittning av den exproprierande. Vidare föreslås vissa ändringar beträffande fastställandet av den preliminära ersättningen avseende dels beräkningen av beloppet och dels det förhållandet att preliminär ersättning, oavsett processtidens längd, kan utdömas bara en gång. Förslaget innebär att domstolen får friare händer än nu när det gäller att bestämma beloppet. Regeln om att beloppet skall motsvara lägst tre fjärdedelar av det belopp, vartill domstolen preliminärt uppskattar expropriationsersättningen, slopas. Dessutom föreslås att domstolen skall få möjlighet att utdöma ytterligare belopp under processens gång. I syfte att förhindra att detta leder till alltför stor olägenhet för domstolar och andra myndigheter, som har att ta befattning med dessa frågor, föreslås i propositionen bestämmelser som innebär att domstolen inte får utdöma obetydliga belopp och inte heller får meddela nytt beslut i sådana här frågor förrän viss tid förflutit från ett tidigare beslut.

Genom de föreslagna bestämmelserna om preliminär ersättning minskar betydelsen av frågan om beaktande av de penningvärdeförändringar, som inträffar under tiden mellan tillträdet och den slutliga domen i målet. Denna fråga om penningvärdets fall under nämnda tid kommer för övrigt att närmare övervägas av expropriationsutredningen under dess fortsatta arbete. Vidare synes förslagen vara ägnade att främja uppgörelser i godo och ge möjligheter till snabbare handläggning av tillträdesfrågorna. Med hänsyn till det sagda och till de regler som föreslagits för att motverka att framställningar om förskott göres alltför ofta biträder utskottet de nu berörda förslagen.

I detta sammanhang vill utskottet även beröra en fråga om laga fardag för ägare eller annan som har sin bostad i byggnad på fastigheten. Enligt den gällande ordningen får tillträdet inte bestämmas till tidigare dag än den fardag som först inträffar sedan tre månader förflutit från delgivningen. I likhet med departementschefen anser utskottet att denna bestämmelse bör kunna utgå. Det torde inte vara erforderligt med annan bestämmelse än den som redan finns om att tiden för tillträdet skall bestämmas så att ägare eller annan, vars rätt berörs, får skäligen rådrom. Härigenom behöver inte tillträdet i en given situation uppskjutas i avvaktan på en laga fardag när den exproprierande ställer en godtagbar bostad till förfogande.

Bland de omständigheter som måste beaktas vid tillämpningen av nyssnämnda bestämmelse om skäligt rådrom är självfallet tillgången på bostäder. Uppenbart är att en expropriation kan för berörda fastighetsägare eller hyresgäster innebära att de ställs inför stora svårigheter att anskaffa bostad. Med hänsyn till den stelhet som skulle vara förbunden med en i propositionen diskuterad, uttrycklig regel om skyldighet för den exproprierande att ställa en bostad till förfogande, en regel som f. ö. icke heller återfinnes på andra liknande rättsområden, anser utskottet en sådan bestämmelse icke böra komma ifråga som en lösning av problemet. Skäl härtill är bl. a. att, såvitt utskottet har sig bekant, staten och kommunerna såsom exproprianter i allmänhet visat stort tillmötesgående då det gällt att anvisa nya bostäder. Utskottet vill emellertid i sammanhanget kraftigt understryka nödvändigheten av att de exproprierande gör allt vad som står i deras makt för att undanröja uppkommande bostadsproblem.

Som ett komplement till reglerna om enkelt förhandstillträde införs i propositionen ett nytt institut benämnt *kvalificerat förhandstillträde*. Anledningen härtill är att äganderätten i fråga om enkelt förhandstillträde övergår till den exproprierande först i och med att expropriationen fullbordas. Detta sker inte förrän ersättningsfrågorna i expropriationsmålet blivit definitivt avgjorda och expropriationsersättningen nedsatts hos länsstyrelsen.

Särskilt när expropriationsfastigheten skall ingå i ett saneringsföretag eller ensam eller tillsammans med andra fastigheter användas för bostadsbebyggelse kan det ibland innebära allvarliga olägenheter att äganderättsövergången uppskjuts och att eventuella panträtter står kvar i fastigheten till dess expropria-

tionen fullbordas. Den exproprierande kan inte få lagfart på fastigheten, och detta fördröjer i sin tur tillämnade fastighetsbildningsåtgärder, vidareöverlåtelser och tomträttsupplåtelse. Vidare försvåras kreditgivningen till det byggnadsföretag, som är avsett att komma till stånd, eftersom fastigheten inte kan in-tecknas och belånas vare sig av den exproprierande eller av en senare ägare eller tomträttshavare.

Mot bakgrund av det nu anförda föreslås i propositionen bestämmelser som gör det möjligt för den exproprierande att förvärva äganderätt till expropriationsfastigheten redan innan expropriationen fullbordats. Den lösning som föreslås innebär att det överlämnas åt domstolen att på yrkande av den exproprierande avgöra om skäl föreligger härför. Liksom vid förtida tillträde krävs att ianspråktagandet skall vara av synnerlig vikt för den exproprierande. Enligt utskottets mening kan några avgörande invändningar inte riktas mot det föreslagna systemet som innebär att fastigheten — befriad från panträtter och andra begränsade sakrätter i samma utsträckning som vid fullbordad expropriation — övergår till den exproprierande innan slutlig dom föreligger i ersättningsfrågan. Utskottet ansluter sig därför till förslaget i denna del.

Vad slutligen beträffar *expropriationskostnaderna* så gäller enligt 67 § ExL att i alla rättsinstanser den exproprierande är skyldig att, i den mån inte annat föranleds av bestämmelserna i 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken, ersätta motparten hans kostnader i expropriationsmålet, vid expropriationsersättnings fördelning och eljest i anledning av expropriationen. Hänvisningen till rättegångsbalken innebär att ersättningsskyldigheten inte omfattar kostnad, som motparten ådragit sig genom vårdslöshet eller försummelse (6 §), och inte heller kostnad, som annars inte varit skäligen påkallad för att tillvarata partens rätt (8 §).

Mot bakgrund av den kritik som i olika sammanhang riktats mot kostnadsregeln i 67 § ExL och som i stort gått ut på att regeln medför fördyringar och förseningar av expropriationerna och därigenom en försvagning av expropriationsinstitutet har utredningen diskuterat alternativa lösningar främst med tanke på processen i överrätt.

Det har sålunda bl. a. övervägts att i fråga om rättegången i överinstans göra rättegångsbalkens allmänna bestämmelser om kostnad i tvistemål helt tillämpliga. En reform av denna innebörd ansågs emellertid gå längre än som påkallades av syftet med lagändringen. Bl. a. skulle följden bli att en sakägare, som efter klagan av den exproprierande får sin expropriationsersättning reducerad i högre instans, regelmässigt skulle förpliktas att betala den exproprierandes kostnader i överinstansen.

Åtskilliga fördelar skulle enligt utredningen kunna vinnas genom en regel som innebär, att den exproprierande i princip skall svara för samtliga kostnader i expropriationsmålet, om inte rätten med hänsyn till omständigheterna finner skäligen förordna annat. Denna lösning, som valts i lagen om allmänna vägar

och som även återfinns i flera andra lagar, innehåller ett sådant återhållande moment, som utredningen ansåg önskvärt. Utredningen fann emellertid inte heller denna lösning fullt tillfredsställande, eftersom en bestämmelse med detta innehåll lämnar parter och domstolar utan egentlig ledning och det säkerligen skulle dröja mycket länge, innan en fast och vägledande praxis hunnit utbilda sig.

Utredningen har också övervägt det system, som återfinns i både lagen om ersättning för mistad fiskerätt och vattenlagen och som innebär att sakägaren får stå för sina egna kostnader endast för det fall att han klagat och förlorat. En regel av motsvarande innebörd också för ExL:s vidkommande skulle enligt utredningen tillgodose syftet att avhålla sakägare från att utan fog föra talan mot den lägre rättens avgörande. Fastän regeln är stelare än den nyss berörda kostnadsbestämmelsen i lagen om allmänna vägar bedömdes den erbjuda i stor utsträckning samma fördelar som denna. Vid sidan härav ansågs den bl. a. ha den förtjänsten att vara klar och entydig, och det blir möjligt för parterna att förutse hur kostnadsfrågan kommer att bedömas i skilda situationer. Bortsett från fall av rättegångsmissbruk o. d. enligt ovan angivna stadganden i rättegångsbalken behöver expropriaten sålunda aldrig betala motsidans kostnader. Sina egna kostnader får han ersätta inte bara när han själv klagat och vinner utan också när den exproprierande klagat.

Utredningen föreslog att bestämmelsen i 67 § ExL skulle i sina huvuddrag ändras i enlighet med det sist omnämnda. En av utredningens experter var emellertid skiljaktig och ansåg att tillräckliga skäl för en ändrad lagstiftning inte kunde sägas föreligga. Om en revision ändå ansågs nödvändig borde utredningens förslag kompletteras med ett tillägg av innebörd att den exproprierande skall svara för motpartens kostnader även i överinstans, om domstolen med hänsyn till omständigheterna finner skäligt att så förordna.

I propositionen ansluter sig departementschefen i princip till utredningens lösning och föreslår en bestämmelse av innebörd att beträffande skyldigheten att svara för kostnad i expropriationsmål i högre rätt skall gälla, med tillämpning i övrigt av 18 kap. rättegångsbalken, att den exproprierande, där ej annat föranleds av 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken, alltid själv skall vidkännas sina kostnader, så ock kostnad som åsamkas motpart genom att den exproprierande fullföljt talan.

På ovan närmare redovisade skäl riktas i motioner kritik mot propositionsförslaget i denna del, och andra lösningar förordas. I motionerna I: 752 och II: 923 samt I: 753 och II: 922 biträder man sålunda det ovannämnda förslaget till komplettering av propositionsförslaget som en av utredningens experter förordat, medan man i motionerna I: 754 och II: 924 hemställer om att nuvarande regel skall bibehållas. Till stöd för motionsyrkandena i motionerna I: 753 och II: 922 anförs bl. a. att den enskilde, som blir utsatt för expropriation, bör i möjligaste mån tillerkännas full ersättning inte bara för den exproprierade egendomen utan också för sina rättegångskostnader. Detta ter sig särskilt mo-

tiverat i sådana fall då den exproprierande, sedan fastighetsägaren klagat, förebringar vidlyftig utredning i hovrätten som måste bemötas eller hovrätten finner att bedömningen av målet varit tveksam och stannar för underrättens dom. Enligt de övriga motionerna anses vidare någon tillförlitlig praxis — i motsats till vad som skett vid vattendomstolen och vattenöverdomstolen — inte ha utbildat sig vid expropriationsdomstolarna och hovrätterna, och det kan därför te sig nödvändigt att föra målet till högsta instans. Anledningen till att expropriationsprocesserna blir så tidskrävande uppges bero på målens komplicerade karaktär men även på att sökanden ofta inte — som i vattenmål — framlägger fullständigt utredningsmaterial i första instans. Att bestämmelserna om rättegångskostnaderna medverkat till de långa processtiderna anses ej vara klarlagt. Det framhålles också att fastighetsägaren i allmänhet har lika stort intresse som den exproprierande att undvika en lång och tidsödande process.

Riksdagen uttalade år 1959 att den idealiska regeln syntes vara den som å ena sidan tvingade fastighetsägarna att inte överklaga utan skäl men å andra sidan tog tillbörlig hänsyn till den speciella situation vari han genom expropriationen blivit försatt. Regeln borde vidare vara enkel och möjliggöra för parterna att med någon grad av sannolikhet bedöma utgången i förväg. Nu nämnda synpunkter måste enligt utskottets mening vara väl tillgodosedda i förevarande propositionsförslag. Detta är även ägnat att medverka till att tyngdpunkten av processen förläggs till första instans, där expropriaten i princip får sina kostnader ersatta. Vidare åstadkommer förslaget, som an knyter till den reglering som 1957 genomfördes i lagen om ersättning för mistad fiskerätt och 1961 i vattenlagen, att en viss uniformitet skapas på det tvångsrättsliga området. Såvitt är för utskottet känt har tillämpningen av förevarande regel i dessa lagar ej heller medfört sådana olägenheter som motionsvis förutskickas bli följden av propositionsförslaget. Vad gäller de organisatoriska bristfälligheter som i några motioner påstås vidlåda expropriationsdomstolarna vill utskottet endast erinra om att expropriationsutredningen avser att utreda frågan om expropriationsväsendets organisation. Slutligen anser utskottet att den i motionerna I: 752 och II: 923 samt I: 753 och II: 922 föreslagna kompletteringen av propositionsförslaget av innebörd att expropriaten skulle få ersättning för rättegångskostnader även när han klagar och förlorar i viss mån innebär en återgång till den numera övergivna principen om särskild kostnadsfördelning när saken varit »mörk och tivelaktig». I likhet med departementschefen anser utskottet att en sådan regel inte bör införas bara på ett begränsat område utan frågan bör i så fall bedöms i ett större sammanhang.

Huruvida de nuvarande bestämmelserna utnyttjas otillbörligt har enligt utredningen inte kunnat klargöras. Det torde dock vara mycket svårt att på ett objektivt godtagbart sätt påvisa att sådant missbruk förekommit. Såsom lagrådet framhållit torde emellertid viss risk för att sakägare otillbörligt utnyttjar förmånen av kostnadsfri rättegång i överrätt obestriddligen finnas. Med hänsyn härtill och till den fördyring och försening som på detta sätt kan uppkomma samt med beaktande av de synpunkter som nyss anförts ansluter sig utskottet,

med avstyrkande av samtliga motionsyrkanden, till propositionsförslaget i denna del.

Mot de förslag i övrigt i propositionen, som här ovan icke närmare behandlats, samt mot detaljutformningen av lagförslagen har utskottet ingen erinran.

På grund av vad sålunda anförts för utskottet hemställa,

att riksdagen måtte — med avslag å motionerna I: 752 och II: 923, I: 753 och II: 922 samt I: 754 och II: 924 — bifalla förevarande proposition nr 73.

Stockholm den 17 maj 1966

På tredje lagutskottets vägnar:

HANS LEVIN

Vid detta ärendes behandling har närvarit:

från första kammaren: herrar Svante Kristiansson, Ebbe Ohlsson, Knut Johansson*, Åkesson, Wirmark, Torsten Hansson, Ernulf och Ferdinand Nilsson*;

från andra kammaren: herrar Levin, Johansson i Torp, Nyberg, Grebäck, Hedin*, Svenning, Ekström i Iggesund och Hamrin i Kalmar.

*) Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

I. av herrar *Ebbe Ohlsson, Åkesson, Ernulf, Ferdinand Nilsson, Nyberg, Hedin* och *Hamrin* i Kalmar, vilka ansett

a) att det avsnitt av utskottets utlåtande som börjar på s. 50 med orden »Riksdagen uttalade» och som slutar på s. 51 med orden »denna del» bort ha följande lydelse:

Den utformning som expropriationslagens rättegångskostnadsregel har kan vara ägnad att uppmuntra till omotiverade överklaganden. Regeln kan också leda till att tyngdpunkten i rättegången förskjuts från underinstans till överinstans. Av bl. a. dessa skäl är en ändring av den nuvarande bestämmelsen såvitt gäller överrättsprocessen motiverad.

Såsom departementschefen anför torde en reform på området böra ske med varsamhet och under beaktande av de grundsatser som präglar svensk rättsinställning till tvångsavgifter över huvud. Den regel som skall ersätta den

nuvarande bestämmelsen bör sålunda utformas så att den i skälig omfattning tillgodoser expropriatens behov av rättsskydd. Särskilt betydelsefullt är detta mot bakgrunden av att den expanderande byggnadsverksamheten på olika områden inom samhället medför ökat utnyttjande av expropriationsinstitutet. Från dessa synpunkter kan det ifrågasättas om inte den föreslagna regelns utformning i vissa fall leder till otillfredsställande resultat. Om exempelvis fastighetsägaren överklagar underrättens dom och den exproprierande för att bemöta hans ändringstalan i hovrätten förebringar en vidlyftig utredning, som kunnat företes redan i underrätten, kan detta förorsaka fastighetsägaren opåräknade kostnader i hovrätten för att anskaffa motbevisning. Förlorar han målet i överinstansen kan han härigenom komma att få betala kostnaden för denna motbevisning ehuru han, om materialet förebragts i underrätten, skulle fått dessa kostnader ersatta. Den nya regeln kan te sig otillfredsställande även i fall då expropriaten till följd av målets komplicerade natur, brist på vägledande praxis eller av annat skäl haft berättigat intresse att fullfölja talan, och hovrätten sedermera med tveksamhet fastställer underrättens dom. Särskilt obilligt ter sig detta då någon eller några av domstolsledamöterna redovisar en skiljaktig mening till förmån för den klagande. Skälighetshänsyn kan då tala för att fastighetsägaren får sin kostnad helt eller delvis ersatt. En regel härom har såsom ovan nämnts föreslagits av en expert inom utredningen samt tillstyrkts av åtskilliga i sammanhanget betydelsefulla remissinstanser såsom Svea hovrätt, försvarets civilförvaltning och länsstyrelsen i Stockholms län. Departementschefen uttalar också vissa sympatier för en regel av ungefär den angivna innebörden.

På grund av det nu anförda bör enligt utskottets mening den i propositionen föreslagna regeln kompletteras med en bestämmelse som främst i ovan berörda fall bättre tillgodoser expropriatens rättsskydd. Detta torde kunna åstadkommas genom ett tillägg till förslaget av innebörd att den exproprierande må, när särskilda skäl föreligger, förpliktas ersätta motparts kostnad även då motparten fullföljt talan till den högre rätten och enligt 18 kap. 1 eller 4 § rättegångsbalken själv skolat bära sin kostnad.

b) att utskottet bort hemställa,

att riksdagen med förklaring att förevarande proposition nr 73 icke kunnat oförändrad bifallas, måtte i anledning av motionerna I: 752 och II: 923, I: 753 och II: 922 samt I: 754 och II: 924 för sin del antaga de genom propositionen framlagda förslagen med den ändringen att 67 § andra stycket expropriationslagen erhåller följande såsom *utskottets förslag* betecknade lydelse.

(Kungl. Maj:ts förslag)

(Utskottets förslag)

Beträffande skyldigheten att svara för kostnad i expropriationsmål i högre rätt gäller, med tillämpning i övrigt av 18 kap. rättegångsbalken, att den exproprierande där ej annat föranledes av 18 kap. 6 och 8 §§ samma balk, alltid själv skall vidkännas sina kostnader, så ock kostnad som åsamkas motpart genom att den exproprierande fullföljt talan.

Beträffande skyldigheten att svara för kostnad i expropriationsmål i högre rätt gäller, med tillämpning i övrigt av 18 kap. rättegångsbalken, att den exproprierande, där ej annat föranledes av 18 kap. 6 och 8 §§ samma balk, alltid själv skall vidkännas sina kostnader, så ock kostnad som åsamkas motpart genom att den exproprierande fullföljt talan. *När särskilda skäl föreligga må den exproprierande förpliktas ersätta motparts kostnad även i fall då motparten fullföljt talan till den högre rätten och enligt 18 kap. 1 eller 4 § rättegångsbalken själv skolat bära sin kostnad.*

II. av herr *Ferdinand Nilsson*, som ansett att det avsnitt av utskottets utlåtande som börjar på s. 47 med orden »Bland de» och som slutar med orden »uppkommande bostadsproblem» bort ha följande lydelse:

Bland de omständigheter som måste beaktas vid tillämpningen av nyssnämnda bestämmelse om skäligt rådrum är självfallet tillgången på bostäder. Uppenbart är att en expropriation kan för berörda fastighetsägare eller hyresgäster innebära att de ställs inför stora svårigheter att anskaffa sig bostad. Utskottet vill kraftigt understryka nödvändigheten av att de exproprierande gör allt vad som står i deras makt för att undanröja uppkommande bostadsproblem.